

Vem får vara med?

En belysning av folkbildningens relation till icke deltagarna

*Slutbetänkande av
Utredningen om deltagande i folkbildning*

Stockholm 2004

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2004:51

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes Offentliga Publikationer på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Beställningsadress:
Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Orderfax: 08-690 91 91
Ordertel: 08-690 91 90
E-post: order.fritzes@nj.se
Internet: www.fritzes.se

Svara på remiss. Hur och varför. Statsrådsberedningen, 2003.

– En liten broschyr som underlättar arbetet för den som skall svara på remiss.

Broschyren kan beställas hos:
Information Rosenbad
Regeringskansliet
103 33 Stockholm
Fax: 08-405 42 95
Telefon: 08-405 47 29
www.regeringen.se/propositioner/sou/pdf/remiss.pdf

Tryckt av Elanders Gotab AB
Stockholm 2004

ISBN 91-38-22139-X
ISSN 0375-250X

Till statsrådet Lena Hallengren

Den 28 maj 2003 beslutade regeringen att tillsätta en särskild utredare med uppgift att analysera frågan om folkbildningens inriktning, verksamhetsformer och organisation kan bedömas svara väl mot människors, och särskilt ungdomars, villkor i dagens – och om möjligt – morgondagens samhälle.

Nina Wadensjö förordnades den 28 maj 2003 som särskild utredare. Den 23 september inledde Anna Wennerstrand sitt arbete som utredningssekreterare.

Till vår hjälp har vi haft många och täta kontakter med framför allt samtliga studieförbund, ett antal folkhögskolor, forskare, Landsrådet för Sveriges Ungdomsorganisationer, en rad ungdomsorganisationer, Handikapporganisationernas samarbetsorgan, kommunföreträdare, Folkbildningsrådet och en rad föreningar, kulturorganisationer och eldsjälur runt om i landet, som alla har bidragit med expertkunskaper av olika slag.

De 1023 unga mellan 18–30 år som besvarade vår statistiska undersökning har haft stor betydelse för vårt arbete och vi vill därför rikta ett särskilt tack till dem.

Utredningen överlämnar nu betänkandet *Vem får vara med? En belysning av folkbildningens relation till icke-deltagarna* och har därmed slutfört sitt uppdrag.

Stockholm i maj 2004,

Nina Wadensjö

/Anna Wennerstrand

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	9
1 Uppdrag och arbetsmetod	19
Vad är uppdraget?.....	21
Var står vi nu?.....	23
2 Världen omkring oss	27
Vad tycker de unga?.....	29
3 Studieförbundens ekonomi.....	33
Vem betalar och varför?.....	35
Vad är problemet?.....	38
4 Studieförbundens relationer	43
Hur är relationen till omvärlden?.....	45
Vem får vara med?.....	48
Kan alla vara med?.....	53
5 Enkätundersökning om relationen till folkbildning	57
Vad tycker unga om studieförbunden?.....	59

6	Folkbildningens möjligheter att växa.....	67
	Går det att starta ett nytt studieförbund idag?.....	69
	Är samarbete en väg till framgång?.....	71
7	Utvecklingsbidraget	75
	Vilka effekter ger utvecklingsbidraget?.....	77
8	Ordens makt	81
	Vilken roll spelar orden?.....	83
9	Folkhögskolan och omvärlden	85
	Var står folkhögskolan?.....	87
	Vad tycker unga om folkhögskolan?.....	89
10	Framtiden – vision och verklighet.....	93
	Framtiden då?.....	95
	Vad bör då göras?.....	98

Bilagor:	103
Bilaga 1: Kommittédirektiv.....	103
Bilaga 2: Utredningens arbete och metod.....	109
Bilaga 3: Speglingar av folkbildningen.....	113
Bilaga 4: SCB - undersökningen.....	135
Bilaga 5: Enkät till ungdomsorganisationer.....	153
Bilaga 6: Förordningen om statsbidrag till folkbildningen.....	155
Referenser och bakgrundsläsning	159

Sammanfattning

”Folkbildningen är blind. En gång i tiden var dess strukturer revolutionerande och bidrog till att frigöra människor, men idag har de blivit till en stickig tvångströja.”

Ur **Speglingar av folkbildningen**, bilaga 3.

Inledning

Kapiteln i slutbetänkandet inleds med citat ur de texter om folkbildningsverige som journalisten Thord Eriksson har gjort för utredningens räkning. Vi har sedan valt att koncentrera oss på fem områden som vi tror har särskild betydelse för studieförbundens förmåga att nå nya grupper och använda sig av nya arbetsformer. Vårt främsta fokus har ägnats åt studieförbunden, även om en del av de resonemang vi för är giltiga för både folkhögskola och studieförbund. Vi har valt att ägna ett särskilt kapitel, kapitel 9, enbart åt folkhögskolorna.

Det avslutande kapitlet ägnar vi åt ett tankeexperiment. Vi presenterar tre framtidsscenarier som alla utspelar sig i samma ort, X-stad, och som alla innehåller ett visst mått av närvaro från studieförbundens sida.

Dessa tre scenarier visar de vägval som vi bedömer att studieförbunden står inför – om än i något schabloniserad form. I anslutning till dessa tre bilder vi målar upp, presenterar vi också utredningens slutsatser och förslag.

Världen omkring oss

I *kapitel 2* gör vi en inledande beskrivning av innehållet i betänkandet och resonerar kring varför utredningen har valt att särskilt titta på de områden som pekats ut. Vi menar att det är omöjligt att diskutera om det finns hinder för människors deltagande i dagens folkbildning enbart genom att diskutera deltagande. I stället pekar vi ut tre viktiga områden som vi tror hämmar studieförbundens förmåga att utvecklas och bedriva en verksamhet som når andra grupper än idag och får fler att känna sig hemma. Det handlar om folkbildningens ekonomiska situation och organisering, studieförbundens relationer till omvärld och deltagare och de regelmässiga svårigheter som vi ser att det nuvarande bidragssystemet innebär. Vi beskriver dessa faktorer närmare i kommande kapitel.

Vi pekar också, ganska kortfattat, på en del karaktärsdrag vi menar att dagens folkbildning har; den eviga konkurrensen mellan studieförbunden och den misstänksamhet och brist på samarbete som det bidrar till, otydligheten om vad studieförbunden står för och den unika kraft och möjlighet som finns i folkbildningens pedagogik och inte minst i dess många eldsjälar.

Vi ger också en kort beskrivning av de värderingar och idéströmningar som präglar en stor del av samhället idag, främst ur ett ungdomsperspektiv. Det handlar om att politiskt inflytande idag inte är entydigt med arbete i politiska partier och att ungas samhällsengagemang på inget sätt är mindre idag än tidigare, snarare tvärtom. Människor vill agera, inte reagera, och de vill känna sig delaktiga i det arbete som görs för att förändra världen och tillvaron.

Dessa strömningar vore naturliga för studieförbund och folkhögskolor att plocka upp. Folkhögskolorna har till viss del lyckats med detta, medan de flesta studieförbund inte har klarat av denna utmaning.

Studieförbundens ekonomi

Kapitel 3 är en kort beskrivning av det system som råder för fördelningen av statsbidrag till studieförbunden, och de konsekvenser detta system får. Vi pekar på den svåra balansgång som finns mellan att studieförbunden å ena sidan ska agera fritt och självständigt från staten och koncentrera sig på den verksamhet de känner bäst, och å andra sidan statens önskemål om satsningar på prioriterade målgrupper och att studieförbunden ska ha ett övergripande ansvar för att nå också andra än sina medlemmar. Vi menar att ansvaret för att denna balansgång kan genomföras handlar lika mycket om att staten formulerar tydliga krav och ger Folkbildningsrådet en tydlig roll, som att studieförbunden vågar se längre än till sin egen direkta ekonomiska situation.

Vi tar också upp de konkreta problem som finns med det fördelningssystem som råder idag, där jakten på timmar och därmed

kronor tenderar att överskugga diskussionen om kvalitet och innehåll. Något som innebär att det blir svårare att locka nya grupper att delta i verksamheten.

En översyn av bidragssystemet är alltså nödvändig om studieförbunden ska kunna ägna sig åt något annat än att bara överleva ekonomiskt för stunden.

Studieförbundens relationer

I *kapitel 4* diskuterar vi studieförbundens relation till omvärlden. Vi pekar på kommunernas allt ljummare intresse av att stödja folkbildningsverksamheter och vikten av att studieförbunden blir tydligare i sin kommunikation med stat och kommun. Studieförbunden måste bli bättre på att gentemot politiker och tjänstemän visa vilken roll de spelar och vilken betydelse de har för medborgare i kommuner och landsting.

Det handlar också om att tydligt analysera vilka grupper man vill nå och varför. Fundera över var man når dem, hur man når dem, vad man vill åstadkomma och vad man kan erbjuda. Det är ett arbete som kräver ett långsiktigt engagemang.

Studieförbunden måste också bli betydligt bättre än idag på att visa potentiella deltagare vad de erbjuder och varför deras verksamhet är intressant. Studieförbundens osynlighet i många grupper är ett stort problem.

Det handlar också om att bryta den homogena struktur som råder inom folkbildningens beslutande organ. Fler unga måste få vara med och fatta beslut om budgetfrågor, prioriteringar, verksamhetsplaneringar och målgrupper. Andelen unga i styrelser och andra beslutande organ är försvinnande liten, och menar man allvar med talet om att fler unga ska vara välkomna måste man också låta dem ta plats i andra roller än som deltagare.

Studieförbunden måste bli mer öppna och lyhörda för att människor med behov av extra stöd eller hjälp ska kunna delta på lika villkor som alla andra. Det borde vara ett obligatoriskt inslag i respektive cirkelledarutbildning vad det innebär att ha ett funk-

tionshinder och hur studieförbunden bättre kan möta dessa deltagare.

Enkätundersökning om relationen till folkbildning

Den SCB-undersökning som har genomförts på utredningens uppdrag med 1 023 unga deltagare mellan 18–30 år presenteras utförligt i *kapitel 5*.

Den röda tråden i svaren i undersökningen handlar om studieförbundens osynlighet och den okunskap många har om studieförbunden och deras verksamhet.

Men allt är inte nattsvart. Svaren i SCB-undersökningen andas också stor nyfikenhet på studieförbundens verksamhet. Slutsatsen är att många unga mer än gärna skulle delta i studieförbundens verksamhet – om de bara visste att den fanns. Det bådär gott inför framtiden.

Folkbildningens möjligheter att växa

I *kapitel 6* ställer vi frågan om det går att starta ett nytt studieförbund med dagens regelverk. Under arbetets gång har vi gång på gång mött argumentet att kriterierna för att bilda ett nytt studieförbund är för hårda. Det har inte varit utredningens uppgift att se över detta, men bara det faktum att kritiken kommer från så många håll tvingar oss ändå att uppmärksamma frågan. Reglerna har nyligen ändrats, men vi menar att det krävs en översyn av om det nya regelverket är väl avvägt eller ej. Denna översyn bör rimligtvis göras i nära samarbete med organisationer både inom och utom studieförbundens absoluta närhet.

Utredningen tar också upp samarbete som en möjlig väg för att ge studieförbunden bättre styrka framöver. Studieförbunden behöver bli bättre på att samarbeta med varandra och dra fördelar av de gemensamma grundvärderingar de har. Till exempel skulle de lokalt kunna samlas under ett gemensamt tak, bokstav-

ligt eller bildligt, ute i kommunerna. Det skulle dels ge administrativa besparingar, dels öka möjligheterna för studieförbunden att bli mer synliga för kommuninvånarna.

Utvecklingsbidraget

Vi tar i *kapitel 7* upp de erfarenheter kring utvecklingsbidraget som vi har fått presenterat för oss av studieförbunden. Anslaget är delvis till för att studieförbunden ska våga satsa på nya arbetsformer, nya målgrupper och verksamheter.

Vår slutsats är att det inte finns någon anledning att öronmärka en del av statsanslaget för utvecklingsverksamhet. Det borde ligga i studieförbundens eget intresse att satsa på framtidsfrågor och våga tänka nytt och utveckla sin verksamhet och sina arbetsmetoder. Det handlar om överlevnad från deras sida, och de studieförbund som inte prioriterar dessa frågor kommer inte att kunna utvecklas i takt med omvärldens krav.

I stället för öronmärkta pengar är det viktigare att förändra det fördelningssystem för statsbidrag som finns. Dagens bidragssystem är hämmande för studieförbundens möjligheter och motivation att tänka och göra nytt.

Ordens makt

I *kapitel 8* tar vi upp betydelsen av orden i folkbildningsvärlden. Vi pekar på att otydligheten kring vad folkbildning är ibland skrämmer bort människor i onödan. Folkbildningen måste ta tillbaka makten över orden och bli bättre på att fylla dem med ett innehåll som berör och når människor. Både studieförbund och folkhögskolor måste bli tydligare i sitt sätt att kommunicera med omgivningen.

Folkhögskolan och omvärlden

Eftersom vi i så hög grad koncentrerat oss på studieförbunden i de tidigare kapitlen samlar vi våra resonemang kring folkhögskolan i *kapitel 9*. Vi pekar på det oroande i att folkhögskolan i allt högre grad samlar människor som av olika anledningar inte har kunnat skapa sig en naturlig plats i den vanliga skolan. Det ställer allt högre krav på personalen, krav som de idag inte alltid har tid, möjlighet eller kunskap att möta. Här krävs det stora satsningar på vidareutbildning och mer stöd till pedagogerna inom folkhögskolan.

Vi redovisar också svaren om folkhögskolans verksamhet från SCB-undersökningen. Den visar att samtliga av dem som anger att de har haft kontakt med folkhögskolan verkar nöjda.

Många efterlyser även här mer kunskap om vad folkhögskolan står för och kan erbjuda. Det finns en rad önskemål om vad som skulle krävas för att intresset för folkhögskolan skulle öka hos dem som har besvarat undersökningen; allt ifrån en specialkurs i musikhistoria från 1950-talet och framåt till möjligheter för fler att få bidrag för att studera på folkhögskola. Andra påpekar att statusen på utbildningen, rättvist eller ej, fortfarande är alltför låg på arbetsmarknaden.

Vi pekar också på att de samarbeten som finns mellan högskolor och universitet med exempelvis förberedande college-kurser är framgångsrika, och kanske kan vara ett sätt att öka statusen på folkhögskolans verksamhet.

Framtiden – vision och verklighet

Det avslutande kapitlet, *kapitel 10*, ägnar vi åt ett tankeexperiment. Vi presenterar tre framtidsscenarier som alla utspelar sig i samma ort, X-köping, och som alla innehåller ett visst mått av närvaro från studieförbundens sida. Dessa tre nedslag i verkligheten visar de vägval som vi bedömer att studieförbunden står inför – om än i schabloniserad form. I anslutning till dessa tre

bilder vi målar upp, presenterar vi också utredningens slutsatser och förslag. Förslagen är alla skrivna utifrån perspektivet att det faktiskt är möjligt att göra folkbildningen angelägen och tillgänglig för många fler än dagens deltagare. Människor måste först och främst ges kunskap om studieförbundens och folkhögskolornas existens och utbud. Dessutom är det nödvändigt att såväl organisations- som arbetsformer utvecklas för att passa de behov som de nya deltagarna har. Dagens studieförbund och folkhögskolor kan helt säkert bli viktiga delar av livet för allt fler om man inom verksamheten bara har mod och självförtroende att tänka nytt. Idén med folkbildning är visserligen gammal, men på inget sätt omodern. Det är bara folkbildningens former som alltför ofta stelnat.

1 Uppdrag och arbetsmetod

*”Att kontakten med ett studieförbund innebär pappersarbete är möjligen ett marginellt bekymmer i det etablerade föreningslivet. Men för nya föreningar, ofta med ungdomlig prägel, blir det ett praktiskt problem, som leder till en fråga:
Är det värt besväret att ta plats i det traditionella studieförbundssystemet, eller ska vi stå utanför?”*

Ur **Speglingar av folkbildningen**, bilaga 3.

Vad är uppdraget?

Uppdraget som utredningen ställdes inför var att analysera frågan om folkbildningens inriktning, verksamhetsformer och organisation kan bedömas svara väl mot människors villkor i dagens – och om möjligt – morgondagens samhälle. Utredningen skulle också undersöka vilka erfarenheter ungdomsorganisationerna har av samarbete med studieförbunden. Det var också viktigt att belysa vilka grupper som inte deltar i de former av folkbildning som finns och om det finns särskilda skäl för det. Utredningen skulle också pröva i vilken utsträckning det finns önskemål som folkbildningen skulle kunna tillgodose. Fokus skulle ligga på ungdomars perspektiv.

Utredningstiden har varit kort, lite drygt sju månader. Av tidsskäl har vi därför tittat mer på studieförbunden och deras verksamhet än på folkhögskolorna. Dels beror det på att folkhögskolorna har så diversifierad verksamhet och är betydligt fler till antalet än vad studieförbunden är, vilket gör de senare något enklare att få ett helhetsgrepp kring. Dels handlar det om att folkhögskolornas verksamhet och förutsättningar skiljer sig så mycket åt från studieförbundens att det inte är helt lätt att dra paralleller dem emellan vad gäller icke-deltagande. Vår bedömning är också att den statliga utvärdering som nyligen har genomförts, *Folkbildning i brytningstid – en utvärdering av studieförbund och folkhögskolor*, (SOU 2004:30) framöver kallad SUFO 2, har en tillfredsställande genomgång av folkhögskolorna och deras verksamhet.

Vi har haft stor nytta och hjälp av de gedigna forskningsrapporter och delbetänkanden som SUFO 2 har presenterat. De har bidragit med nyttiga faktaunderlag och har besparat oss en stor del av det arbetet. I stället har vi kunnat tillåta oss att koncentrera oss på möten, samtal och diskussioner med de många människor vi har mött i olika delar av folkbildningsvärlden. Det har givit oss en unik möjlighet att belysa de strömningar och stämningar som finns inom dagens folkbildning. Vi vill därför betona

att detta betänkande ska ses som ett komplement till SUFO 2, men att vårt perspektiv har varit icke-deltagarens.

Vi har valt en rad olika vägar för att ta oss an uppgiften. Det är inte helt enkelt att hitta en grupp som *inte* deltar i en verksamhet. Eftersom vi inte har funnit någon forskning eller några undersökningar speciellt inriktade på dem som inte deltar i folkbildningen, och då tidsramen inte har tillåtit oss att initiera något eget forskningsarbete, valde vi att tillsammans med Statistiska Centralbyrån, SCB, genomföra en enkätundersökning som främst ställt frågor kring icke-deltagande.

Våra diskussioner kring arbetsformer och målgrupper har givit oss många olika bilder av dagens folkbildning. Vi har prioriterat möten med människor som på ett eller annat sätt befinner sig i eller runt omkring folkbildningsvärlden, eller människor som har en önskan om att få bli en del av folkbildningen.

Vi har också valt att låta journalisten Thord Eriksson göra korta nedslag i folkbildningsvärlden. Han möter i sina reportage eldsjälar och forskare, deltagare och anordnare, akademiker och utomstående betraktare. Genom hans texter vill vi förmedla en levande, tillgänglig och kompletterande bild av dagens folkbildning och hur dess olika skepnader uppfattas av människor runt om i Sverige.

Vår bedömning efter dessa sju månader är att våra samtal med företrädare för politik, förvaltning, ungdomsorganisationer och verksamhet har varit viktiga för att belysa frågan kring icke-deltagande. Vi hoppas att de diskussioner vi har fört i sig har bidragit till att kasta mer ljus över frågeställningen kring icke-deltagarnas situation och öka medvetandet hos de människor vi har mött. Förhoppningsvis har dessa samtal hjälpt till att så ett frö för framtida egna initiativ och förändringar inom studieförbunden.

Vår ambition har varit att detta betänkande ska kunna användas som underlag för fortsatta diskussioner och samtal hos framför allt studieförbund och folkhögskolor.

Var står vi nu?

Resonemangen under de följande rubrikerna är en sammanställning av de slutsatser vi har dragit under uppdragets gång och en samlad beskrivning av de erfarenheter, kunskaper, synpunkter, idéer och visioner som de människor vi mött har bidragit med. Människor som på ett eller annat sätt brinner för folkbildning, demokrati och delaktighet.

Vår tanke från början var att i detta betänkande även inkludera en lista på riktigt goda exempel, tänkta som tips och inspiration för andra folkbildare.

Men under arbetets gång har denna lista på goda exempel blivit allt längre. Vi har upptäckt en mängd spännande projekt inom alla studieförbund, stora som små initiativ, i såväl storstad som på landsbygd, och det är därför helt omöjligt för oss att nämna dem alla. Trots de dystra ekonomiska tider som råder finns det alltså många ljusa framgångssagor ute i landet.

Och precis som i så många andra ideellt grundade organisationer har vi inom folkbildningen mött en rad eldsjälar, människor som brinner för folkbildningens grundtankar och pedagogik. De är folkbildningens kanske viktigaste tillgång. Deras erfarenhet och glöd måste tas tillvara, och engagemanget behövs om folkbildningstanken ska växa.

Detta engagemang och intresset av andras erfarenheter är något Folkbildningsrådet verkligen borde ta fasta på. Varför inte publicera en tipslista med jämna mellanrum för att fånga upp erfarenheter, tips och idéer från det myller av verksamheter som pågår i studieförbund och folkhögskolor runt om i landet? Vi har mött många folkbildare som har uttryckt en önskan om att få lära sig mer om vad andra studieförbund och folkhögskolor gör och se hur de bedriver sin verksamhet. Behovet av att utbyta erfarenheter och höra och läsa om lyckade – men även misslyckade – satsningar, verkar vara stort.

Och det är viktigt att komma ihåg att ett framtidsarbete där alla känner sig välkomna handlar om många olika saker. Det handlar om att nå nya grupper, bedriva verksamhet i nya former och

våga lämna det etablerade. Det finns inget enkelt recept på framgång utan varje studieförbund och folkhögskola behöver hitta sin väg, efter sina förutsättningar. Det viktiga är bara att ambitionen finns; alla måste få känna sig välkomna och alla ska ha möjlighet att delta.

I takt med att studieförbunden har blivit självständiga organisationer, där kopplingen inte alltid är så självklar till de medlemsorganisationer som är dess bas, så har naturligtvis också intresset och behovet av att vända sig till andra än medlemsorganisationernas medlemmar ökat. Människor blir intressanta som individer snarare än kollektiv. Och det är också då som utslätningen av studieförbundens värdegrund blir mest tydlig. Detta är ett stort problem om man ska nå unga, samhällsengagerade deltagare.

I den senaste Folkbildningspropositionen (1997/98:115) beskriver regeringen sina farhågor för denna utveckling. Vi tycker tyvärr inte att situationen på det här området har förändrats till det bättre sedan den senaste propositionen lämnades till riksdagen.

”De statsbidragsberättigande folkhögskolor och studieförbund som har folkrörelser som huvudmän har inte bara ett samhällsuppdrag som består i att vända sig till en bred allmänhet med sina bildnings- och utbildningserbjudanden. Jämsides med detta förväntas dessa [...] även bedriva verksamheter som syftar till att utveckla, förnya och befästa rörelsernas egna värderingar och idéer, t ex genom olika aktiviteter för att inskola, vidare- och fortbilda medlemmar och förtroendevalda.”

Proposition (1997/98:115)

I Folkbildningsrådets framtidsskrift *Folkbildningens framsyn – Framtidens folkbildning, roll och uppgifter* (2004) upprepas diskussionen om folkbildningens särart.

Särarten anges ofta som argument för ett fortsatt starkt samhällsstöd. Men i en tid när studieförbunden ger sig ut på den öppna marknaden och bedriver uppdragsutbildningar som vilket annat privat utbildningsalternativ som helst, och människor som

inte har detaljkunskap inte kan se skillnaden mellan respektive studieförbund – om de ens är medvetna om att de existerar – så klingar diskussionen om särart ihålig. SUFO 2 gjorde ett försök att reda ut begreppen, men inte heller de kunde presentera en tydlig bild.

Det finns en stor kraft i folkbildningstanken. Det finns ett stort värde i att ha arenor där människor kan samlas, växa genom samtal och utveckling, lära sig nya saker och utvecklas efter sina egna behov och önskemål. Detta borde vara lika viktigt idag som någonsin tidigare.

Verktygen och sätten att nå ut har förändrats, men grundtanken och pedagogiken är fortfarande hållbara och det som får så många människor att brinna för dessa idéer. Det är detta som folkbildningsvärlden idag borde förmedla; kraften, glöden och styrkan som finns i folkbildningens grundidé och alla de pedagoger och eldsjälur som befolkar denna värld. Nu grumlas detta allt för ofta av diskussioner om resurser, jakten på timmar, kampen för ekonomisk överlevnad, misstänksamhet och avund mellan studieförbunden – alla förändringar till det bättre för en part inom systemet går ju ut på att någon annan får mindre resurser – och en kortsiktig satsning på projekt och målgrupper som pekats ut av någon annan än studieförbunden själva eller dess deltagare.

Utredningens uppdrag var att försöka se om det finns hinder för människors deltagande i folkbildningen och om dagens folkbildning svarar upp till de krav unga har. Vi kan inte ge ett svar på detta genom att enbart se på deltagande. Detta halvår har visat oss att det inte främst handlar om hur studieförbunden bedriver informationskampanjer. I stället bottenar människors deltagande i så många andra frågor.

Vi har alltså valt att koncentrera betänkandet kring fem områden som vi menar påverkar icke-deltagarnas möjligheter. Vi gör inte anspråk på att ha hittat samtliga möjliga orsaker till varför människor inte deltar i folkbildningsverksamheter, eller att vi presenterar den enda bild som finns av folkbildning ur icke-deltagarens perspektiv. Vi tror ändå att ett ökat medvetande om de områden vi behandlar är nyckeln till en del av folkbildningens framtid. Folkbildningen har nämligen en viktig roll att fylla även i framtiden.

För att citera journalisten och universitetslektorn Petros Gougoulakis:

”Folkbildningen verkar ha sitt berättigande genom att vara den struktur av möjligheter som gör människor fria och orädda.”

Ur antologin *Folkbildning i vår tid*

2 Världen omkring oss

”Tusentals, miljontals, människor använder internet till att lära sig saker /.../olika hjälpsidor och forum är idag mer folkbildande än det lokala NBV- eller ABF-kontoret. /.../Det finns färre och färre anledningar till att lära sig hur cirkelaktiviteterna fungerar och även om man gör det blir nog många avskräckta av den konventionella utformningen av dem. Till slut är det enda som lockar pengarna.”

Ur **Speglingar av folkbildningen**, bilaga 3.

Vad tycker de unga?

Det politiska inflytandet idag är inte längre enbart koncentrerat till de politiska partierna. Intresset för partipolitik har minskat kontinuerligt de senaste åren, men intresset för politik och samhällsfrågor har inte minskat, tvärtom. Sällan har väl människor, och framför allt unga, varit så intresserade av tillvaron och sin omgivning. Enfrågegrupper och intresseorganisationer med enskilda frågor på sin agenda har vuxit sig starka. Samtidigt minskar människors engagemang och medlemskap i traditionella organisationer.

Men fortfarande är sex av tio mellan 16–29 år aktiva i minst en organisation eller förening. För den vuxna befolkningen som helhet är den siffran 90 procent (*SCB:s återkommande rapport om levnadsförhållanden i Sverige*). Engagemanget och intresset för att aktivera och engagera sig finns alltså.

Människors medvetande om vad hennes handlingar får för konsekvenser blir allt viktigare. Sociologen Adrienne Sörbom visar i sin avhandling *Vart tar politiken vägen? Om individualisering, reflexivitet och görbarhet i det politiska engagemanget* att intresset för att göra något för att förändra sannolikt är större idag än någonsin tidigare. Men det räcker inte längre med att bara vara medlem i ett parti. Människor idag vill agera konkret för att förändra. De vill bokstavligen känna att de gör något. Det kan röra sig om att handla ekologiskt eller rättvisemärkt, delta i köpbojkotter, skriva under protestlistor, ringa lokala politiker eller tjänstemän för att diskutera planfrågor och så vidare. Detta gäller även i hög grad de unga.

Människor vill agera, inte bara reagera. De vill vara verkligt delaktiga i det arbete som görs för att förändra världen – i stort och i den egna tillvaron.

Detta engagemang är naturligtvis något studieförbunden borde intressera sig för i än högre grad än vad som skett hittills. Studieförbunden har, med några få lysande undantag, inte riktigt klarat av att ta sig an de nya ideologiska strömningar som har

vuxit sig starka bland unga de senaste åren, som feminism, djurrätt och globala rättvisefrågor.

De Socialistiska Forum som hålls på olika platser runt om i landet, med deltagare från både nya och gamla sociala rörelser tillsammans med folkbildningsvärlden, är bra exempel på samarbeten som har lyckats. Men dessa exempel är fortfarande relativt få.

Folkbildning har historiskt sett haft en viktig roll för demokratins vitalitet och förnyelse. De nu etablerade folkrörelserna använde sig av folkbildningen som ett verktyg för att påverka och förändra samhället. Kunskap var makt. Och detta håller än idag. Dagens sociala rörelser har samma behov av kunskap, bildning, demokratisk skolning och fria mötesplatser som folkrörelser för hundra år sedan. Mötesplatserna är bara lite annorlunda än förr, och möjligheterna att skaffa sig och sprida kunskap är så många fler med den teknik och de informationskanaler som nu finns. Men människor som vill förändra behöver likaväl bildning för att kunna spela en avgörande roll, i synnerhet i ett samhälle som blir alltmer specialiserat och kunskapsintensivt.

I detta samhällsförändrande klimat borde studieförbunden vara närvarande i betydligt högre grad än vad de är idag.

Det verkar som om många folkhögskolor är mer lyhörda för de sociala och politiska strömningar som finns, framför allt bland unga, än studieförbunden. Folkhögskolorna tycks många gånger hitta det som är folkbildningens viktiga kärna – att binda samman det lokala, människan och platsen, med det globala sammanhanget. Sommarseminarierna kring globala frågor på Brunnsviks folkhögskola är bara ett exempel på lyckade satsningar, det finns många fler.

När Ungdomsstyrelsen 2003 genomförde sin regelbundna Attityd- och värderingsstudie och frågade vad unga människor (16–29 år) tycker ger livet mest mening, så kom fritiden på tredje plats. Bara familj och vänner ansågs viktigare. Läsa böcker och tidningar är den mest utförda fritidssysselsättningen bland unga.

Det finns alltså alla möjligheter att engagera unga, om studieförbunden bara kan erbjuda en relevant fritidssysselsättning.

I Ungdomsstyrelsens undersökning ställs också frågan hur mycket man anser att staten ska bidra till kultur och fritid. Grovt kan man säga att de som i störst utsträckning ses som brukare av kommunal och statlig fritidsverksamhet också är de som anser att stödet till kultur- och fritidssektorn bör öka, det vill säga de yngsta, unga födda utomlands, arbetslösa, boende i storstad och unga som är aktiva i föreningar som i sin tur är beroende av stöd. Det vill säga de grupper som studieförbunden har allt att vinna på att få kontakt med.

Det här är viktiga reflektioner att ha med sig i diskussionen kring hur man lockar nya grupper, och framför allt unga, till folkbildningsvärlden.

3 Studieförbundens ekonomi

”...han anar starten på en ny folkrörelse; föreningar med invandrarprofil som tar initiativ som leder till integration på föreningarnas egna villkor. Allt präglad av traditionella folkrörelseideal och – metoder.

-Men, säger han, det finns ett inbyggt systemfel när studiecirkeln hålls fram som basen i folkbildningen. För att starta studiecirkel måste människor först ha mobiliserat sig, därför är det ännu viktigare för oss med seminarier, debatter och möten – men med dagens bidragsregler är det inte lätt att anordna sådant.”

Ur Speglingar av folkbildningen, bilaga 3.

Vem betalar och varför?

I mer än hundra år har människor samlats i grupper runt om i Sverige, för att tillägna sig kunskap och erfarenheter om specifika ämnen tillsammans med andra, och själva växa och utvecklas. Behovet är till stor del annorlunda idag än vad det var för hundra år sedan, men fortfarande spelar studieförbundens och folkhögskolornas verksamhet en viktig roll för människors möjligheter till lärande och utveckling. I takt med att informationsflödet blir allt större, tempot högre och möjligheterna till eftertanke och pauser allt färre, så ökar behovet och nödvändigheten av källkritik, tid för reflektioner och fördjupningar. Och i takt med att teknifieringen blir allt starkare så ökar också behovet av mänskliga kontakter och verkliga mötesplatser. Studieförbunden har en viktig funktion som motvikt till den snuttifiering av kunskap och vetande som präglar en stor del av vår vardag.

Folkbildningen finansieras till största delen genom stöd från stat, landsting och kommuner. Det kanske mest grundläggande skälet till detta samhällsstöd är att studieförbund och folkhögskolor bidrar till en demokratisk utveckling av vårt samhälle. Villkoren för statens stöd till folkbildningen regleras i ”Förordning om statsbidrag till folkbildning”, (SFS 1998:973). (Se bilaga 5.) Det fanns år 2003 tio studieförbund och 147 folkhögskolor runt om i landet som fick statligt stöd.

Det statliga stödet fördelas av Folkbildningsrådet (FBR). Under 2003 var det totala statliga stödet till folkbildningen 2 519 288 000 kronor, fördelat på 1 280 633 000 kronor till studieförbundsverksamhet, 1 222 105 000 kronor till folkhögskolor och 16 550 000 kronor till FBR.

FBR bildades 1991 och är en ideell förening med tre medlemmar; Folkbildningsförbundet (som är en intresseorganisation för de tio studieförbunden), Landstingsförbundet (som representerar de landsting och regioner som är huvudmän för 44 folkhögskolor) och Rörselefolkhögskolornas intresseorganisation, RIO (som representerar de 103 folkhögskolor som har folkrörelser och andra organisationer som huvudmän).

Dagens system för stöd till folkbildningen innebär att staten bidrar med en summa pengar och har satt upp reglerna för vilka kriterier som ska gälla för att få statsbidrag. Sedan är det Folkbildningsrådet som beslutar om vilka som ska få bidrag och hur fördelningen ska se ut. Folkbildningsrådet styr inriktningen och agerar på ett fritt och självständigt sätt, helt enligt statens ursprungliga tanke enligt förordningen om statsbidrag till folkbildningen.

Folkbildningsrådet är en ideell organisation med vissa myndighetsutövande funktioner. De är närmast verksamheten och känner bäst till utvecklingsmöjligheter, trender och skeenden.

Det är folkbildningens styrka. Men det blir också folkbildningens stora svaghet.

När Folkbildningsrådets representanter, som enbart består av dem som redan är djupt involverade i folkbildningen, ska diskutera initiativ att nå nya grupper, diskutera kriterier för hur nya studieförbund ska kunna skapas eller sätt att föra folkbildningen framåt, så riskerar diskussionen att begränsas av dagens situation.

Som exempel kan tas *Folkbildningsrådets framsyn* (2004). Den föregicks av ett ambitiöst och grundligt arbete, med remisser och rådslag och flera tusen aktiva deltagare. Deltagare och personal ute i landet hade alla möjligheter att få göra sina röster hörda och påverka slutresultatet.

Tyvärr missade man att ta del av åsikterna från dem som inte redan är etablerade i folkbildningsvärlden, det vill säga en stor grupp av de unga som sannolikt är bärare av folkbildningsidealen i framtiden. Vi vet hur svårt det är att nå dem som inte redan deltar och inte är aktiva. Men inte heller unga som redan är aktiva och inskolade i organisationer, ungdomsorganisationerna i LSU (Landsrådet för Sveriges Ungdomsorganisationer), blev inbjudna att yttra sig.

LSU är en paraplyorganisation för 91 ungdomsorganisationer, och en stor del av deras verksamhet ägnas åt just bildningsarbete och kunskap i olika former. En del av ungdomsorganisationerna har naturligtvis kunnat påverka diskussionen i de studieförbund

de är medlemmar i. Men det finns fortfarande en hel del av organisationerna i LSU som inte är medlemmar i något studieförbund och inte heller har någon naturlig kontaktyta med dessa. Vi har vid ett flertal tillfällen dessutom fått bekräftat att många av ungdomsorganisationerna har mycket dålig kunskap om vad studieförbunden gör och har för grundidé och i vilken mån ett samarbete skulle kunna vara möjligt.

Här har Folkbildningsrådet verkligen en viktig funktion att fylla som samarbetspartner och bollplank åt LSU. Inte minst efterlyser många ungdomsorganisationer möjligheten att få hjälp med bra pedagoger och erfarna kursledare. Folkbildningsrådet och dess medlemsorganisationer kan i detta sammanhang spela en betydelsefull roll.

Folkbildningsrådet är ett organ av och för studieförbund och folkhögskolor och lojaliteten mot dessa grupper är naturligtvis därför större än mot några andra. Detta är svårt att bortse ifrån, oavsett vilka intentioner staten har. Däri ligger ett stort problem för folkbildningens trovärdighet bland andra än de egna medlemsorganisationerna.

Vårt uppdrag har inte varit att föreslå möjliga lösningar på detta problem. Men vårt uppdrag har varit att se hur möjligheten att nå nya grupper kan ökas, och enligt vår bedömning är ett avgörande hinder för detta just trögheten i den befintliga organisationen. I takt med att kommun- och landstingsbidragen minskar så ökar Folkbildningsrådets ekonomiska betydelse, något som ytterligare förstärker detta problem.

Det är en svår balansgång mellan att å ena sidan agera självständigt från staten och å andra sidan följa statens önskemål om att folkbildningen – och Folkbildningsrådet – ska ha ett övergripande ansvar för också andra grupper än sina egna medlemmar.

Det är högst rimligt, med tanke på samhällets ekonomiska stöd, att ställa politiska krav på mätbara effekter av samhällsnyttan av de bidrag som ges. Samtidigt ska vikten av frihet och självständighet för folkbildningsarbetet inte underskattas.

Ansvar för denna balansgång ligger i lika hög grad hos staten som hos folkbildningsaktörerna själv. Om staten inte klarar av

att ge tydliga målsättningar för folkbildningspolitiken, så får Folkbildningsrådet problem i sitt arbete. Staten måste klargöra vilken roll Folkbildningsrådet ska ha. Det går inte att å ena sidan tala om folkbildningens självständighet och frihet och å andra sidan kräva allt fler återrapporteringar och utredningar av Folkbildningsrådet. Den hybridroll som Folkbildningsrådet har leder till osäkerhet och gränsdragningsproblem. Ansvar för att förändra detta har staten.

Ett antal utredningar kring Folkbildningsrådets roll har genomförts under årens lopp, se exempelvis SUFO 2. Också vi kan konstatera att det finns problem med dagens system. Därför måste regering och riksdag ytterligare fundera på hur folkbildningen på bästa och mest effektiva sätt verkligen når de människor som har störst behov av den.

Vad är problemet?

”Reglerna hindrar, de måste passeras för att vi ska kunna bedriva folkbildning, säger Wivianne Samuelsson som är verksamhetsansvarig. Problemet är att vi är styrda ovanifrån i stället för av deltagare som kommer till oss med det som de vill göra. Det händer ofta att vi måste säga nej till vissa typer av studiecirkel, till exempel när invandrarorganisationer kommer och frågar efter simundervisning.

-Det vore väl en välgärning att använda samhällsbidraget till sådant, utbrister ombudsmannen Simon Andersson.

-Det vore folkbildning! säger Ulla Bergholm, cirkeladministratör.

Slutsatsen är enkel: med ett annat regelverk skulle fler kunna medverka i ABF Botkyrkas verksamhet.”

Ur Speglingar av folkbildningen, bilaga 3.

De senaste åren har en ökad kritik mot stödet till folkbildningen hörts. Kritiker har kraftigt ifrågasatt värdet av att staten ska stödja en verksamhet som den inte har kontroll över. Den diskussionen präglar stämningsslaget i dagens folkbildningssverige – man är under angrepp. Praktiskt taget samtliga samtal vi har fört med representanter från studieförbunden har inletts med en dis-

kussion kring bristen på resurser och en genuin oro inför framtiden. I takt med att det ekonomiska stödet från kommuner och landsting minskar blir beroendet av det statliga stödet allt större. Lika viktig blir de tillfälliga resurser som tillförs från statligt, kommunalt eller privat håll i form av projektanslag, tillfälliga bidrag för särskilda insatser eller uppdragsutbildningar.

Detta i kombination med att även medlemsorganisationerna överlag stramar åt sin ekonomi gör att situationen blivit allt tuffare för studieförbunden. Utrymmet för att satsa på nya målgrupper eller nya arbetsformer minskar, och långsiktiga nysatser blir betungande – satsningar som kanske skulle kunna bjuda in just de grupper som idag är underrepresenterade inom folkbildningen.

1991 införde Folkbildningsrådet nya principer för fördelningen av statsbidraget bland studieförbunden. Detta gjordes bland annat för att ge studieförbunden större möjligheter att arbeta långsiktigt och satsa mer på att öka kvaliteten i verksamheten. Tanken var också att studieförbunden skulle kunna satsa mer på förnyelsearbete och utveckling av arbetsformer och verksamhet.

Statsbidraget är uppdelat i tre olika delar; ett basbidrag, som omfattar 70 procent av den totala summan, ett målgruppsbidrag på 18 procent, som avser verksamhet för de tre uttalade målgrupper som finns – funktionshindrade, arbetslösa och invandrare – och ett utvecklingsbidrag på 12 procent.

Dagens bidragssystem bygger till stor del på att staten erbjuder en fast summa pengar som studieförbund och folkhögskolor sedan ska slåss om. Särskilt för studieförbunden resulterar detta system i att om ett förbund får utökade resurser, så sker det på bekostnad av något annat förbunds resurser.

Konsekvensen av dagens bidragssystem är att det primära blir jakten på timmar, inte de individer som bygger studieförbundens verksamhet eller kvaliteten på verksamheten. Det innebär i sin tur att det blir svårare för studieförbunden att bygga långvariga relationer till sina deltagare.

Det blir också svårt för studieförbunden att göra seriösa satsningar på nya inriktningar, teman, målgrupper och arbetssätt, eftersom ”man vet vad man har men inte vad man får”.

När antalet timmar och antalet deltagare blir det väsentliga för studieförbundens överlevnad ökar också risken för att kvaliteten inte kan upprätthållas. Den pedagogiska kompetens som är studieförbundens kärna kan heller inte utnyttjas fullt ut när varenda krona ska jagas. Därför finns det en stor risk att kvaliteten på studieförbundens verksamhet urholkas betydligt om dagens ekonomiska utveckling fortsätter.

En försämrad kvalitet leder i förlängningen till att verksamheten blir allt mindre intressant för deltagarna. Ingen är naturligtvis intresserad av att betala pengar för eller lägga sin fritid på något man inte känner sig nöjd med.

När de generella bidragen minskar ökar pressen på studieförbunden att genomföra projekt och satsningar som de får särskilt stöd för. Beroendet av tillfälliga bidragsgivare ökar och är i sig ett hot mot studieförbundens självständighet och långsiktiga arbete. Om pengarna inte räcker är det lätt att tänja på de ideologiska gränserna och genomföra verksamheter som kanske inte helt överensstämmer med studieförbundets egna värderingsgrunder och idéer, eller medlemsorganisationernas intentioner, för att kunna överleva. Strömlinjeformningen blir ett verktyg för att kunna nå och attrahera så många som möjligt. Självständigheten blir då inte längre en självklarhet.

Det är också ett problem att bidragssystemet inte följer med studieförbundens utveckling när deras verksamhet förändras. Det drabbar framför allt de studieförbund som ökar sin verksamhet och utvecklas och når nya deltagare. Det är självklart att en viss nivå av trygghet måste finnas inbyggd i systemet så att inte de ekonomiska svängningarna ska bli för stora vid tillfälliga svackor. Men som det är nu hämmar bidragssystemet mer än det ger studieförbunden möjlighet att utvecklas.

Utrymmet för flexibilitet är närapå obefintligt i det nuvarande systemet. Det fungerar inte om man ska kunna anpassa sig till den syn på bildning och kunskapsutveckling som under senare år

vuxit sig stark i samhället. Studieförbunden måste kunna anpassa sig till deltagarna, i stället för tvärtom som hittills.

Bidragen till studieförbunden kan alltså inte detaljstyras som sker idag. Det måste erbjudas utrymme för egna initiativ och satsningar på nya arbetsformer eller samarbetspartners.

Folkbildningsrådet har bestämt sig för att se över bidragssystemet och presentera en ny modell som ska börja gälla 2007. Det är naturligtvis glädjande att ambitionen till förändring och förbättring finns, men översynen måste starta omedelbart.

Här delar vi också SUFO 2:s bedömning att det, i förberedelsearbetet kring ett nytt bidragssystem, är särskilt viktigt att frågan om hur nya deltagare och nya grupper ska kunna delta och känna sig välkomna finns med.

Samtidigt är den ekonomiska situationen i landets kommuner ansträngd. De har inte samma möjligheter att fördela bidrag som förr, och studieförbunden kan inte i lika hög grad som tidigare förlita sig på deras stöd. Flera kommuner ger inte längre något bidrag alls till studieförbundens verksamhet. Det handlar inte längre enbart om en medveten politisk vilja att inte stödja folkbildningen utan även om en alltmer bister ekonomisk verklighet. Den situationen och de konsekvenser detta medför måste staten ta på allvar. Och studieförbunden måste själva bli mycket bättre på att visa vilken roll de spelar för invånarna i en kommun. Vi diskuterar detta mer ingående i kapitel 4 när vi tar upp folkbildningens relationer till omvärlden.

En folktopartistisk kulturpolitiker uttryckte bidragsproblematiken så här i en debattartikel i februari 2004:

”Under de goda åren var det lätt att schablonmässigt pytsa ut en slant till de organisationer som vände sig till nämnden och sökte bidrag. Visst förekom det att man från politikerhåll gick in i verksamheten och ställde frågor om drift och innehåll, men oftast klubbades förvaltningens förslag igenom utan alltför ingående diskussioner. [...] Nu är det inte goda år längre och alla prognoser för kommunernas ekonomi pekar entydigt nedåt. Därför blir det allt viktigare att ställa frågor om vad kommuninvånarna vill, eller bör, få för sina pengar.”

Svenska Dagbladets *Brännpunkt* 11 februari 2004

4 Studieförbundens relationer

”För Cirkus Cirkörs del var det inte bara pappersarbetet som växte till ett problem. För att fungera i folkbildningsstrukturen blev det nödvändigt att justera verksamheten; de varje vecka återkommande drop in-träningarna rymdes inte i definitionerna av vad som betraktas som bidragsgrundande verksamhet. I stället klassades de öppna träningarna som ”kulturprogram”, vilket berättigar till ett betydligt blygsammare bidrag än en studiecirkel, som inte heller motiverade allt pappersarbete.”

Ur *Speglingar av folkbildningen*, bilaga 3.

Hur är relationen till omvärlden?

Studieförbundens relationer till sin omvärld är till stor del ett beroendeförhållande, vilket vi konstaterade i kapitel 3. Detta beroendeförhållande har blivit alltmer ansträngt i takt med att bland annat kommunernas och landstingens ekonomier har blivit allt sämre. Flera kommuner ger inte längre några bidrag till studieförbunden och deras verksamhet, och antalet ökar år för år. Enligt sammanställningar som Folkbildningsförbundet har gjort så har det kommunala stödet till studieförbunden nästan halverats sedan 1991, om man räknar in kostnadsutvecklingen.

Enligt Svenska Kommunförbundet har också ansvaret för kulturfrågor i kommunerna splittrats upp under de senaste 15 åren. Tidigare behandlades kulturfrågor och kulturpolitik oftast i en separat kulturnämnd. Ansvariga politiker och tjänstemän hade då ofta en god kunskap om folkbildningen och dess villkor. De flesta hade själva tagit aktiv del i den genom kurser på jobbet, via facket eller genom kvällskurser. Vikten av folkbildning var för dem oftast självklar. Säkert inverkade det också att det var goda tider i kommunerna, ekonomin var stabil och studieförbunden hade alla möjligheter att få ekonomiskt stöd utan att argumentera och slåss särskilt intensivt för pengarna.

Idag är bilden en helt annan. Idag kan kulturfrågor behandlas av till exempel en gemensam kultur- och fritidsnämnd, eller av en kommunstyrelse direkt eller vara uppdelade på en rad olika nämnder och förvaltningar (*Svenska Kommunförbundet, 2003*). Allt färre förtroendevalda har kunskap om och erfarenhet av studieförbundens verksamhet och känner därmed inte heller den lojalitet till folkbildningstanken som många av deras företrädare gjorde. Det försämrade ekonomiska läget bidrar naturligtvis till att andra prioriteringar måste göras och då är det lätt att studieförbundens verksamhet hamnar på efterkälken. Att studieförbunden under årens lopp inte heller har varit vana vid att behöva argumentera för sin verksamhet och visa vad konsekvenserna blir för invånarna i en kommun om den upphör, gör att det inte alltid

är så lätt att få gehör för folkbildningstanken ute i kommuner och landsting.

”...de tjänar på att uppträda utåt som en grupp organisationer som har vissa gemensamma intressen och sedan profilera sig inom det. Det finns ingen motsättning mellan stark idémässig profil och lokal samverkan. Inte minst för att bli synliga gentemot kommunerna, gentemot dem som finansierar dem.”

Ur Speglingar av folkbildningen, bilaga 3.

Detta är också en tydlig bild vi har mött när vi talat med kommunpolitiker och tjänstemän. De ser studieförbunden som ett särintresse bland alla andra och känner inte att de har någon kunskap om deras betydelse för lokalsamhället i stort.

Vi har också mött argumentet att i takt med att studieförbunden drar ned på sin verksamhet lokalt, kanske i bästa fall övergår till regionkontor och plockar in kursledare utifrån, så blir det också mindre intressant för kommunerna att stödja deras verksamhet. Politiker och tjänstemän har svårt att se nyttan för sina kommuninvånare när verksamheten styrs från grannkommunen, eller som ibland är fallet, från en centralort i länet eller regionen.

I motsats till detta ska också ställas de problem studieförbunden kan ha med att sälja in sin nationella identitet lokalt, eftersom de ofta har en lokal prägel på de kurser de bedriver. Därför uppfattas studieförbundens verksamhet ibland som kommunal verksamhet av allmänheten.

För studieförbundens egen skull är det nödvändigt att de på ett tydligare sätt än idag verkligen visar vad de står för, vad de åstadkommer och vilken betydelse deras verksamhet har för många människor. Vissa försök har gjorts, bland annat genom projektet *”Folkbildning som lokal utvecklingskraft”* som genomfördes i Sörmland under 2001–2002. Men det är tydligt att det inte är tillräckligt.

Det dyker ofta upp mer eller mindre genomtänkta argument i debatten kring folkbildning som menar att stat och kommun

inte ska stödja vuxna, välbärgade människors hobbyverksamheter.

I februari 2004 kunde man i Svenska Dagbladet – som en förklaring till varför bland andra Danderyds kommun inte ger bidrag till studieförbunden – läsa följande inlägg av en moderat ordförande i kultur och fritidsnämnden:

”Mitt eget medlemskap i moderaterna har gett mig ett stort nätverk av människor som, trots att vi inte delar de politiska värderingarna, berikar mitt liv. Men hur kan en kurs i keramik ge träning i demokrati? Hur kan en studiecirkel i foto lära [människor] ta ställning till olika alternativ? Eller hur kan vi lättare tolerera oliktänkande genom att en gång i veckan gå på kurs i silversmide.[...] Det jag vänder mig emot är slutsatsen att utan kommunala bidrag till dessa kurser försvagas demokratin. Varför ska alla vi andra, som inte går på kurs, behöva betala för att en del deltar?”

Svenska Dagbladets *Brännpunkt*, 4 februari 2004

Med tanke på att medlemsantalen i de politiska partierna blir allt lägre och deltagandet i de allmänna valen stadigt har sjunkit det senaste decenniet, så ska man kanske inte se ett medlemskap i ett politiskt parti som den enda garanten för människors möjligheter att vidmakthålla och vitalisera demokratin. Men bortsett från det, så är argumenten i citatet ovan naturligtvis rimliga – om man inte har en aning om vilken omfattande, bred och viktig verksamhet många studieförbund bedriver. Problemet är bara att denna viktiga verksamhet alltför sällan syns bakom vinprovarträffar, thaimatlagningsskurser och navigationsexamina.

Men ansvaret för att inte hela bilden ges har studieförbunden själva. Det kan de inte lägga över på någon annan. Dels måste de sträcka på ryggen och visa vilken kraft och kompetens de har, dels visa på konsekvenserna av om deras verksamhet på en ort försvinner. Det går inte att förvänta sig att människor ute i samhället ska förstå nyttan av och möjligheterna i folkbildning och studieförbundens verksamhet om inte studieförbund och folkhögskolor själva visar vilken betydelse de har, och kommer att

ha, för människors möjligheter att nå kunskap, växa och utvecklas.

Det handlar naturligtvis om att nå nyckelpersoner inom förvaltning och politik där besluten fattas och resurser fördelas, men det handlar också om att nå medborgarna. Vi kommer att gå in mer på studieförbundens relationer till medborgarna i nästa avsnitt.

Vid flera av våra samtal med representanter för studieförbund har vi hört argumentet att studieförbunden verkligen försöker sprida sin verksamhet, men att media inte är intresserade av att rapportera. Därför är det också svårt att visa för politiker, tjänstemän och allmänhet vad de gör.

Det är säkert en korrekt bild på många håll. Men då glömmar man hur viktigt det är att verka och synas där människor finns och att det inte bara är media som gör att människor skapar sig åsikter. Människor får sin bild av folkbildning på många andra sätt än via tidningsreportage, vilket inte minst syns i resultaten i vår SCB-undersökning. (Se kapitel 5 och bilaga 4.)

Vem får vara med?

*”I Stabil Spaning granskar två flickor, 19 och 20 år gamla, hur studieförbunden i Härnösand gör för att locka ungdomar till sin verksamhet. De har gått igenom Tidningen Ångermanland under ett år och kommit fram till att endast 84 av studieförbundens totalt 1454 evenemang annonserades ut. De flesta annonser riktade sig dessutom till människor i medelåldern.
-Många ungdomar skulle säkert också kunna tänka sig att gå på akvarellmålning och oljemålning men /.../vem vill sitta och måla med ett gäng tanter.”*

Ur Speglingar av folkbildningen, bilaga 3

Det finns gott om undersökningar kring vilka som deltar i de olika verksamheter som studieförbund och folkhögskolor anordnar och bedriver.

Folkbildningsrådets senaste rapport från en studie kring deltagarna i studieförbundens cirkelverksamhet (*Studiecirkeldeltagare 2000?*) visar till exempel att andelen pensionärer bland cirkeldeltagarna var 35 procent år 2000. Den andelen hade då ökat från 28 procent i en liknande undersökning från Folkbildningsrådet 1992. Vid en jämförelse visade det sig också att andelen deltagare under 55 år hade minskat med sju procentenheter samtidigt som andelen äldre än 55 år hade ökat lika mycket under samma period.

Samtidigt var gruppen män i åldern 15–24 år förvånansvärt väl representerade i studieförbundens verksamhet, främst genom sitt deltagande i de olika musikcirklar som erbjuds.

De senaste siffrorna från Folkbildningsrådet visar att lite drygt 400 000 unga under 25 år deltog i en studiecirkel under 2003. Övrig gruppverksamhet hade över en miljon deltagare under 25 år under 2003. Problemet är alltså inte främst att unga inte finns med i verksamheten.

Det bekräftas även av de undersökningar som SUFO 2 har genomfört och de kontakter vi har haft med studieförbunden. Men man ska också komma ihåg att bilden ser väldigt olika ut beroende på vilket studieförbund man tittar på. En del studieförbund har en betydligt lägre andel unga i sin verksamhet, medan andra har en mer naturlig koppling till unga via sina medlemsorganisationer. Därmed har de också en mer ungdomsriktad verksamhet och också många unga som deltagare.

Men generellt sett så upplever alltså inte studieförbunden att det är just gruppen ungdomar de saknar. I stället handlar det, grovt räknat, om att gruppen 25–40 år är kraftigt underrepresenterad. Det visade också rapporten *Studiecirkeldeltagare 2000?*.

En av anledningarna till den relativt sett höga andelen unga är den stora musikverksamheten, som framför allt lockar unga män. Däremot ser det betydligt sämre ut när det gäller aktiviteter för unga kvinnor. De för en relativt undanskymd tillvaro i bakgrunden av de unga killarnas rockcirklar. Flera studieförbund försöker nu råda bot på det genom att anordna verksamhet direkt för unga tjejer, till exempel musikverksamhet, estetiska kurser och

rockcirklar arrangerade speciellt för tjejer. TBV är ett exempel. Och det är naturligtvis bra att göra medvetna och riktade försök att locka fler unga kvinnor och bredda målgruppen. Men det är ändå inte tillräckligt.

Om studieförbunden ska bli riktigt bra på att nå unga människor med olika intressen och erfarenheter så krävs det att det finns unga personer även på rådgivande och styrande poster. Det gäller i studieförbunden precis som på alla andra arenor i samhället. Ungdomar vet vad ungdomar vill – åtminstone i större utsträckning än vad pensionärer gör det.

Men man ska samtidigt komma ihåg att besluten inte automatiskt blir så mycket bättre bara för att unga deltar i beslutsfattandet – men de blir kanske annorlunda mot tidigare, vilket gör det intressant för fler att engagera sig.

”Ungdom är lika lite garanti för nytänkande som ålder är någon garanti för kunskap.”

Citat ur Svenska Kommunförbundets projektskrift *Demokrati – en generationsfråga?* (2003)

SUFO 2 visar i sin rapport *Vem ”styr” i folkbildningen?* (SOU 2003:125) att styrelserna i de tio studieförbunden, på central, regional och lokal nivå, helt domineras av personer i åldern 45–64 år. Och dominansen ligger snarare på personer (oftast män) kring pensionsåldern än människor i yngre medelåldern.

Folkbildningens prioriterade målgrupper är arbetslösa, personer med annan etnisk bakgrund än svensk och personer med funktionshinder. Dessa grupper finns med i försvinnande liten utsträckning i studieförbundens styrelser. Där finns det skäl till förändring.

Även ordförandeposterna har granskats. De visar att 70 procent av ordförandena i studieförbundens lokalavdelningar är i åldern 45–64 år och 20 procent är 65 eller äldre. På central nivå är naturligtvis förekomsten av unga ordföranden obefintlig. Och bara en av tio av studieförbundens ordförandeposter innehas av

en kvinna. Som jämförelse kan nämnas att 57 procent av studieförbundens deltagare år 2003 var kvinnor.

Folkbildningsrådets styrelse bestod år 2003 av nio personer. Tre av dem är kvinnor. Till detta ska dessutom läggas de tre ledamöter som var adjungerade – samtliga av dem är män.

Till studieförbundens fördel kan man kanske säga att åldersstrukturen, till skillnad från könsstrukturen, i styrelserna till stor del överensstämmer med dem som också deltar i studieförbundens verksamhet.

Det finns en koppling mellan representativitet och vilka grupper studieförbunden når. Att styrelser och, till en del, personal inte speglar de grupper man säger sig vilja nå, borde vara en varningssignal för studieförbunden själva. Ska man kunna bedriva en verksamhet som vänder sig till unga, som helst ska initieras av och för unga, så måste man våga släppa in dem på de arenor där besluten fattas, och där verksamhetsplanering och prioriteringar görs. Alla behöver förebilder och allierade i de sociala sammanhang man rör sig i. Om få unga är cirkelledare, styrelseledamöter och anställda så är det självklart svårare att bedriva en verksamhet som når de unga.

Det kan handla om något så enkelt som hur man presenterar och bjuder in till sin verksamhet. Det är alltid mycket enklare att veta hur man ska formulera sig och nå en annan människa om man har kunskap om vilka koder och kommunikationsmönster som styr människors val. Den kunskapen har man oftare om människor som liknar en själv och rör sig i ungefär samma sammanhang. Alltså är det mycket svårare att intressera en person med en helt annan referensram än den man själv har. Därför behövs människor med olika bakgrund, ålder och erfarenheter inom folkbildningen för att så många som möjligt ska känna igen sig.

Samma argumentation gäller när man talar om andra grupper som idag inte deltar i verksamheten i den utsträckning de skulle kunna göra. Om man inte känner sig hemma i ett sammanhang, och sällan eller aldrig möter människor som har liknande bakgrund och förståelse för ens tillvaro, blir intresset minimalt för

att fortsätta delta. Då försvinner också folkbildningens stora styrka, det vill säga att människor med skilda erfarenheter, förut-sättningar, kunskaper, värderingar och ursprung samlas och till-sammans utvecklas och lär sig något, om och av varandra. Om alla är stöpta i samma form så sker inte dessa möten som är en central del av det demokratiska samhället.

Människors utanförskap, i vilken form det än manifesteras, måste vara den viktigaste barriären att bryta ned för framtidens folkbildning. Det krävs radikala grepp om detta ska förändras. Folkbildningsaktörerna själva talar mycket om det, men ännu har inte mycket hänt. Konkreta handlingsplaner och medvetna val måste därför göras, av respektive studieförbund, om någon verklig förändring ska ske. Ansvaret för detta ligger hos studieförbunden, Folkbildningsrådet och medlemsorganisationerna.

Detta kräver mod – mod att våga släppa makt och kontroll, mod att våga pröva nya arbetsätt och mod att chansa och våga misslyckas. Men det är absolut nödvändigt med förändring och förnyring, om inte verkligheten ska springa ifrån folkbildning-en.

Krasst uttryckt är det också en överlevnadsfråga för studieförbunden. Om en stor andel av de som bestämmer om verksamheten är i pensionsåldern eller äldre – vad händer med verksamheten när dessa inte längre orkar eller kan vara med? Finns det då verkligen några unga kvar som har skolats in i verksamheten, och som har lärt sig vad folkbildningen har för betydelse för människors utveckling och för samhället i stort?

Ska man på ett bra sätt kunna nå fler grupper i samhället måste också representanter från dessa grupper få vara med och bestämma. Det är en självklar slutsats, men den verkar tyvärr vara svår att omsätta i praktiken.

Kan alla vara med?

Studieförbund och folkhögskolor är relativt duktiga på att engagera funktionshindrade i sin verksamhet. Personer med funktionshinder är ganska väl representerade, enligt de deltagarundersökningar som görs. År 2003 var exempelvis 9 procent av alla deltagare i studiecirklar funktionshindrade. Vad gäller folkhögskolornas långa kurser är antalet ännu högre, 19 procent av det totala antalet deltagare under 2003 (*Folkbildningsrådets Framtidssyn, 2004*).

Framför allt deltar de i kurser och cirklar som tar upp frågor kring det egna funktionshindret, ofta anordnade av sin egen medlemsorganisation. Det är självfallet inte ett problem att människor deltar i cirklar och sammanhang som rör det mest personliga. Det är viktigt att få kunskap, träffa andra i samma situation och tillsammans utvecklas och skapa sig en plattform. Det handlar om att stärka sin identitet, öka sitt medvetande och tillskansa sig erfarenheter.

Men finns det några praktiska skäl som gör att personer med funktionshinder i betydligt lägre grad än andra väljer cirklar som handlar om annat än det egna funktionshindret?

De berättelser vi har hört från både unga och vuxna med funktionshinder visar att det fortfarande finns både verkliga och mentala hinder för deltagande.

Först och främst finns de uppenbara hindren. Eftersom studieförbunden ofta är tvingade att hyra in sig i olika lokaler, så är det inte helt enkelt för en funktionshindrad att i förväg veta om det finns praktiska möjligheter att delta. Många kurser hålls i lokaler som inte är fullt ut handikappanpassade. Det kan till exempel handla om problem att ta sig in i byggnaden, svårigheter att ta sig till rätt lokal eller att i pausen ta sig till kafferummet, brist på hörselslingor eller problem med att få tag i teckenspråkstolkar.

En del av detta är mindre saker som inte skulle behöva hindra människor från att delta, om de som arrangerar verksamheten

bara planerade lite i förväg. Andra, som bristen på tolkar, är ett betydligt allvarligare problem.

Bristen på tolkar är ett stort hinder. På många orter i landet är det näst intill omöjligt att boka upp en tolk för exempelvis en tiogångerskurs på kvällstid. Ofta går det bara att boka in tolk vid ett eller ett par tillfällen i taget. Om man inte från början vet om man rent praktiskt har möjlighet att få tolkning vid samtliga kurstillfällen, så minskar naturligtvis intresset redan där. Möjligheten att delta i studieförbundens verksamhet blir då begränsad.

Sedan är handikappanpassningen generell, och innebär inte att den passar alla med funktionshinder.

Till exempel innebär förekomsten av en handikapptoilet inte automatiskt att alla funktionshindrade kan använda den. De standardmått som finns passar inte alla, och det kan behövas extra utrustning som liftar, handduschar, möjligheter att ligga ned och så vidare som få handikapptoiletter har idag. Om man måste oroa sig för att man inte ens har möjlighet att gå på toaletten under en kvällskurs, så går det naturligtvis inte att uppbåda varken koncentration eller intresse för det ämne som berörs under kursen. Alltså tycker många att det är enklare att inte ens försöka.

Andra hinder är de sociala. Många funktionshindrade vi har mött menar att det ibland är deras egen självbild som hindrar ett deltagande. En del säger att de inte alltid känner att de har den sociala trygghet och de sociala färdigheter som andra utan funktionshinder har, och att de därför inte vågar ta steget att delta i en kurs med människor utan funktionshinder.

Andra känner att andra människors fördomar och inställning till funktionshindrade är ett problem. Och det handlar inte bara om vad människor säger utan även om den icke-verbala kommunikationen.

Här har studieförbunden en viktig uppgift att arbeta med attityder och skapa mötesplatser där många olika människor kan arbeta tillsammans, på lika villkor. För det är ju så enkelt att om man känner att man verkligen blir lyssnad på, så vågar man också tala om vad man verkligen behöver.

Studieförbundens kursledare har inte alltid kunskap nog för att bemöta deltagare med funktionshinder på ett bra sätt. Det kan till exempel handla om en så enkel sak som att man inte bör fråga inför hela kursen om en deltagare har behov av exempelvis hörselslinga eller något annat extra stöd. En av de ungdomar vi har träffat uttryckte det som att det inte bara handlar om att funktionshindret syns, utan om att man dessutom ska bli utpekad som annorlunda och uppmärksammas av cirkelledaren redan första gången man träffar de andra.

Förekomsten av audiovisuellt material är en annan faktor att tänka på. Kan alla ta till sig innehållet om det mesta av materialet visas på overhead eller i form av Power Point-presentationer?

Kursledarna har en viktig roll och hur de väljer att lägga upp kursen, vilken litteratur de använder, hur de arrangerar möbleringen och hur de bemöter den funktionshindrade spelar stor roll.

Här borde studieförbunden satsa mer på att i respektive cirkelledarutbildning få in vad det innebär att vara funktionshindrad, hur man kan möta den funktionshindrade och vad som kan göras för att underlätta för människor med behov av extra stöd. Studieförbunden borde också utnyttja handikappförbundens kompetens och erfarenheter bättre, och inte bara vid kurser som är inriktade på respektive funktionshinder.

5 Enkätundersökning om relationen till folkbildning

”Ökad marknadsföring! Medborgarskolan har till exempel jättekul kurser som man inte ens vet om ifall man inte redan är med eller jätteengagerad att ta reda på det.”

En deltagare i SCB-undersökningen besvarar frågan om vad som skulle få honom/henne mer intresserad av studieförbundens verksamhet.

Vad tycker unga om studieförbunden?

1 034 unga mellan 18–30 år svarade på den SCB-undersökning vi genomförde. 45 procent av dessa var män, 55 procent kvinnor. Frågorna var inriktade på både studieförbund och folkhögskolor. Bland annat frågade vi om deras kontakter med och erfarenheter av studieförbund och folkhögskolor, varför de inte deltar i folkbildningsverksamhet och under vilka former de skulle vilja delta i folkbildningens verksamhet. (Se bilaga 4.)

På frågan om de haft någon kontakt med ett studieförbund under åren 1999–2003 svarar drygt 32 procent ja och övriga nej. 24 procent har deltagit i en studiecirkel eller annan verksamhet i ett studieförbund under samma period. Knappt 42 procent säger sig känna till studieförbundens verksamhet, medan övriga inte har någon kunskap.

”För det första måste ni förmedla, jag har aldrig hört något om detta.”

En deltagare i SCB-undersökningen besvarar frågan om vad som skulle få honom/henne mer intresserad av studieförbundens verksamhet.

Med andra ord, bara fyra av tio känner till vad studieförbunden faktiskt gör. Detta intryck förstärks av de samtal och diskussioner vi har haft med en rad aktörer under arbetets gång. En gemensam känsla både hos utomstående betraktare och hos de flesta av studieförbunden är att studieförbunden syns alldeles för lite.

När ungdomarna i SCB-undersökningen svarar på frågan om varför de inte har deltagit i studieförbundens verksamhet, uppger påtagligt många, 19 procent, att de inte har känt till möjligheten.

I svaren nämns orsaker som att de inte känner till vad studieförbunden gör, inte vet vad de har för verksamhet, att de inte har fått någon information om de kurser som erbjuds eller att de inte vet hur de får kontakt med ett studieförbund. Okunskap och studieförbundens osynlighet är alltså en viktig anledning till varför inte unga deltar i studieförbundens verksamhet.

”Jag vet inte mycket om det. Kanske mer information hade hjälpt. Tror inte många vet om detta.”

En deltagare i SCB-undersökningen besvarar frågan om vad som skulle få honom/henne mer intresserad av studieförbundens verksamhet.

När deltagarna i SCB-undersökningen själva får förklara vad som skulle få dem att bli mer intresserade av studieförbundens verksamhet, får vi ett ännu tydligare svar. En förkrossande stor andel svarar att mer information och mer kunskap om vad studieförbunden gör och kan erbjuda skulle få dem att bli mer intresserade. Även lägre kursavgifter och att kurserna ska finnas i närheten av där de bor är flitigt förekommande kommentarer.

Andra svar är exempelvis att de önskar sig mer information om kurser som kan erbjudas på arbetsplatsen, att den information om kurser som erbjuds finns lättillgänglig och samlad, fler kurser där föräldrar och barn kan delta tillsammans, bättre möjligheter till distanskurser via internet, kurser på olika tider under dagen och helgen och inte bara kvällstid på vardagarna, fler kurser som är riktade till andra målgrupper än äldre som exempelvis cirklar om resande, upplevelser, äventyr och sport, bättre samarbete mellan studieförbund och universitet och studentvärlden, mer information från studieförbunden till skolungdomar och möjlighet till ”prova på”-kurser där man kan betala för varje gång man deltar och inte behöva binda upp sig. Någon efterlyser fler kurser där man kan komplettera sitt yrke och den behörighet man har, och nämner exempel som svetsning, våtrumsjobb och ”heta arbeten”.

”Mer information om dom. Jag kände till exempel inte igen mer än två studieförbund. Dålig info eller okunskap?”

En deltagare i SCB-undersökningen besvarar frågan om vad som skulle få honom/henne mer intresserad av studieförbundens verksamhet.

Samma brist på kunskap om studieförbunden visar den enkätundersökning vi skickade till de 21 ungdomsorganisationer som fick statsbidrag från Ungdomsstyrelsen för första gången 2001–2002. (Se bilaga 5.) Vi valde dessa organisationer eftersom fler-

talet av dem var relativt nya och i början av sin organisatoriska tillvaro. De flesta ägnar sig också åt någon form av bildningsarbete.

Åtta av organisationerna svarade på enkäten. En av dem hade inte längre någon postadress och övriga visade, trots flera påminnelser, inget intresse av att svara. Det går naturligtvis inte att dra några reella slutsatser av en så enkel enkät med en så låg svarsfrekvens. Men det går ändå att se vissa generella strömningar i de svar vi fick.

Tre av de åtta ungdomsorganisationerna hade haft kontakter med ett studieförbund. Två av ungdomsorganisationerna var väldigt nöjda med det samarbete de inlett och tyckte att de bemötts väldigt positivt. Ett av dem hade dessutom inlett diskussioner även med andra studieförbund för att utveckla samarbetet på andra orter. Ungdomarna i den tredje ungdomsorganisationen tyckte att de väldigt lätt hade fått kontakt men att de kände att strukturen hos det studieförbund de mött inte passade dem. De tyckte att studieförbundet var så lokalt färgat och decentraliserat att det inte kunde erbjuda samarbete över hela landet, och det var ett problem för en rikstäckande organisation. De hade alltså ett behov av samarbete men var tveksamma till om det gick att få ett bra samarbete nationellt med det studieförbund de fått kontakt med. "Det tar mer tid än det ger" var slutsatsen av de kontakter de haft.

Alla tre organisationerna efterlyste dock mer information från studieförbunden och mer kunskap om vad studieförbunden gör och hur de arbetar.

De övriga fem ungdomsorganisationerna hade inte haft kontakt med något studieförbund. Gemensamt för dem alla fem var ändå dels en önskan om att få mer kunskap om studieförbunden och deras verksamhet, dels förhoppningen om att få bättre kontakter. Flera kunde också se att de hade behov av samarbete med studieförbunden i framtiden.

De organiserade ungdomarna svarar alltså ungefär samma sak som deltagarna i SCB-undersökningen. De känner att de har för

lite kunskap om studieförbunden, men de är inte främmande för att delta i verksamheten.

Många av de tillfrågade ungdomarna i SCB-undersökningen ger förslag på hur denna okunskap och osynlighet skulle kunna förändras. Det föreslås till exempel att studieförbunden ska anordna gemensamma Öppet Hus-dagar, där det finns möjlighet att träffa representanter för alla studieförbund på en och samma gång. Andra talar om Studieförbundens Hus där det ska finnas möjligheter att få kontakt med olika studieförbund när behovet finns. Många vill ha mer information hemskickad i brevlådorna eller via tidningsannonser och de vill få bättre möjligheter att komma i kontakt med företrädare för studieförbunden.

Men studieförbundens osynlighet är inte den enda anledningen till varför unga inte deltar i studieförbundens verksamhet. Andra svar i SCB-undersökningen pekar på att arbetsformerna, tiderna och höga deltagaravgifter är hinder för deltagande. På flervalfrågan hur studieförbundens verksamhet ska bedrivas för att den ska passa de tillfrågade svarar 40 procent att de föredrar studiecirkelform en kväll i veckan. Men mer än var fjärde, 27 procent, tycker att öppna föreläsningar och öppen verksamhet skulle attrahera dem. Nästan lika många, 22 procent, föredrar intensivkurser. Och lika många, 22 procent, svarar att studier via internet skulle passa dem. 16 procent svarar att temahelger en eller ett par gånger per termin skulle vara intressant.

Den mest populära aktiviteten i studieförbundens kulturprogramsverksamhet för 2003 var just föreläsningar. Dessa drog fler deltagare än både sång- och musikverksamheten. Det är ett tydligt tecken på att människors behov och önskemål är annorlunda än för tio år sedan och att studieförbunden också försöker möta de behov som finns.

Slutsatsen är ändå att det krävs en massiv informationskampanj om att man finns och vad man gör, innovativa idéer och nyskapande arbetsformer för att locka fler unga till studieförbundens verksamhet.

Det positiva som SCB-undersökningen visar är att trots att det är förhållandevis få som känner till vad studieförbunden gör, så är det ändå en av fyra tillfrågade som redan nu deltar i deras verksamhet. Och många fler skulle kunna tänka sig att delta om de bara fick mer kunskap. Med andra ord; det finns alltså en stor grupp unga som både vill och kan delta i studieförbundens verksamhet om de bara får veta att den finns!

Det här handlar också om att unga tidigt ska bli en del av en folkbildningskultur. Unga människor som deltar i rockcirklar, tjejkurser, teater-, danskurser eller annan verksamhet får en positiv bild av vad folkbildning är, och därmed blir valet också enklare för dem när de senare i livet har behov av att utvecklas. De vet då vad studieförbunden gör, vilken nytta de har av deras kurser och var de kan hitta cirklar och ämnen som passar dem. Och det är denna positiva igenkänningseffekt som är viktig om studieförbunden ska kunna vara intressanta för dagens unga även om tio, tjugo, trettio år.

Det visar också Folkbildningsrådets egen rapport *Studiecirkeldeltagare 2000?*. Den visar att ett deltagande i en studiecirkel för många är en återkommande aktivitet. Tre av fyra av de som tillfrågades i den studien hade varit med i minst en studiecirkel tidigare.

En intressant aspekt i SCB-undersökningen är hur ungdomarna har fått kunskap om studieförbunden och deras verksamhet. 66 procent av de tillfrågade kvinnorna svarade till exempel att de fått kunskap om studieförbundens verksamhet genom hushållsreklam. 56 procent hade fått det genom tidningsannonser och 36 procent via släkt/vänner. Bland männen var det så många som 43 procent som svarade att de fått kunskap om studieförbundens verksamhet via släkt/vänner.

De siffror som Folkbildningsrådet kom fram till i *Studiecirkeldeltagare 2000?* skiljer sig delvis från svaren i vår SCB-undersökning, sannolikt beroende på att de som tillfrågades av Folkbildningsrådet fanns i alla åldersgrupper. Av svaren i *Studiecirkel 2000?* framgår att knappt 30 procent av cirkeldeltagarna rekryterades genom annonser eller studieprogram. Fyra av tio deltag-

are deltog i en cirkel som genomfördes inom ramen för deras föreningsarbete. Tre av fyra deltagare fanns i en cirkel som startats bland personer som kände varandra och hade vana av att studera tillsammans.

Med andra ord så visar Folkbildningsrådet egna rapport att studieförbundens kontaktyta är relativt statisk och begränsad. Studieförbunden har under årens lopp förlitat sig på att deltagarna kommer igen och igen, mer eller mindre oberoende av verksamhet. Det har inneburit att det inte alltid funnits så stora behov av att verkligen visa vilken pedagogisk och historisk bas de vilar på och argumentera för varför det egna studieförbundet är bättre eller mer lämpat för studier kring ett visst ämne än något annat.

Men den tiden är passerad. Människor är inte längre lika ideologiskt lojala som de var för bara tio, tjugo år sedan. Idag går det inte för studieförbunden att leva på gamla meriter. Det går heller inte att förutsätta att dagens unga verkligen vet och förstår vad folkbildning är. Semantiken har betydelse för folkbildningens framtid. Varje generation måste vinnas på nytt för folkbildningens värderingar. (Se kapitel 8 för vår diskussion kring ordens makt.)

Jämförelsen mellan SCB-undersökningen och Folkbildningsrådets egen rapport om dem som deltar i studiecirkel ger intressanta perspektiv på studieförbundens arbete för att nå nya grupper. Det ger också en hel del funderingar kring hur nya deltagare ska hitta fram till folkbildningens värld. Svaren från den SCB-undersökning vi genomfört ger naturligtvis ingen slutgiltig bild, men det är ändå en vink om var studieförbunden bör vända sig, och vilka arbetsformer de kan använda, om de ska kunna nå dagens unga.

Oavsett på vilket sätt deltagarna till slut hittar fram till en studiecirkel eller någon annan aktivitet så är ändå studieförbundens stora styrka dess deltagare. Och med tanke på att det under 2003 genomfördes 312 089 studiecirkel med totalt 2 532 101 deltagare så borde möjligheterna att skapa positiva bilder kring folkbildning vara utmärkta.

Att goda erfarenheter sprids via mun till mun-metoden är, trots dagens teknikstinna och snabba samhällsklimat, ett effektivt och i längden viktigt sätt att få fler människor att delta i en bra verksamhet. När människor är nöjda berättar de för sin omgivning. Och på så vis har studieförbunden alla möjligheter att locka fler människor till sin verksamhet.

Vissa studieförbund har en tydlig profil och då lockar de också nya deltagare och grupper. Andra har inte samma uttalade profil, och då har de också svårare att verkligen nå "sina" målgrupper. Det är lättare för människor att komma tillbaka och vidareutveckla en relation med ett studieförbund om man tydligt känner att här hör man hemma.

Det måste bli tydligt för en deltagare varför man ska välja det ena studieförbundet framför det andra, och varför det spelar roll vilket studieförbund som väljs. Detta, menar vi, är en ödesfråga för studieförbunden. Om studieförbunden verkligen vågar anta utmaningen att profilera sig finns det all anledning att ha tio aktiva, drivande studieförbund i framtiden. Då finns det plats för dem alla – och kanske för ännu fler. Men de måste våga stå för sin unika inriktning. De måste, oftare och mer effektivt än idag, berätta om sin verksamhet och visa vilka konsekvenserna blir om de inte får del av samhällets stöd.

6 Folkbildningens möjligheter att växa

”Samarbetet med Ibn Rushd kan bli stort – det finns mellan 300 000 och 400 000 muslimer i Sverige.

-Många av dem har ett stort behov av folkbildning. Men var ska vi ta resurserna? De dynamiska växande studieförbunden som lockar till sig nya samarbetspartner får hela tiden mindre pengar för varje studiecirkel, om de samtidigt ska finansiera det som är nydanande och resursbehövande. Medan de som bara fortsätter med sina cirklar i franska och tyska inte behöver utveckla nya studieplaner, nya kursmaterial eller nya metoder. Det är ett strukturellt problem som påtagligt påverkar oss och vi får inget stöd.”

Ur **Speglingar av folkbildningen**, bilaga 3.

Går det att starta ett nytt studieförbund idag?

Sveriges tio studieförbund är en exklusiv krets som sällan växer – senast det hände var på 1980-talet. Och om det skulle hända igen så handlar det om ett spel om statsbidragen med tio förlorare och bara en eller två vinnare.

Både Sveriges roll- och konfliktspelesförbund, Sverok, och flera amatörculturföreningar är tydliga med att de inte riktigt känner sig hemma i den struktur som finns idag. De har funderat på att starta egna studieförbund, men än så länge är det bara tankar. (Se bilaga 3.)

Amatörkulturen hanteras något styvmoderligt av studieförbunden, dels för att det är en sådan stor verksamhet att det skulle innebära problem om den inlemmades fullt ut i ett studieförbund, dels för att en hel del av deras verksamhet faktiskt inte passar in i det bidragssystem som finns idag.

Det är ett stort problem att amatörculturen inte får det stöd den behöver för att kunna utvecklas, men det är inte något som studieförbunden kan lastas för. Amatörculturen måste beredas ett centralt stöd på andra sätt än genom studieförbundens verksamhet. Därför måste staten se över på vilket sätt detta stöd ska kunna erbjudas i framtiden och var ansvaret för den nationella politiken vad gäller amatörculturen hädanefter bör ligga. Klart är att en förändring krävs.

En annan organisation som har haft funderingar kring att starta ett nytt studieförbund är det Islamiska studieförbundet i Sverige, Ibn Rushd. De lämnade in en ansökan om att få bilda ett nytt studieförbund men drog sedan tillbaka den. Hösten 2002 inledde de i stället ett samarbete med studieförbundet Sensus. Samarbetet ska bygga på ett långsiktigt, gemensamt arbete. Syftet från Ibn Rushds sida är att skapa en stabil, rikstäckande och långsiktig verksamhet och vidareutveckla en svensk muslimsk folkbildning.

Det är ett stort projekt att inleda samarbete med en så, till antalet medlemmar, stor organisation som Ibn Rushd är. Det är

inte rimligt att ett så omfattande arbete helt ska finansieras av redan befintliga medel från det deltagande studieförbundets sida.

Risken finns att det avskräcker andra studieförbund från satsningar på grupper som idag inte får statsbidrag för sitt bildningsarbete eller de som vill växa och utveckla sitt folkbildningsarbete. Det främjar på inget sätt studieförbundens arbete för att nå nya grupper och deltagare.

Kritik har framförts mot att Folkbildningsrådets förändring av kriterierna för godkännande av nya studieförbund har gjort det onödigt svårt att starta fler studieförbund. Tröskeln in i systemet är hög. Bidragssystemet i sig är också ett hinder med det fördelningssystem som råder idag.

Det har inte varit vårt uppdrag, och vi har heller inte haft den praktiska möjligheten, att bedöma om tröskeln för att starta nya studieförbund ligger på en rimlig nivå eller ej. Men kritiken mot systemet har framförts så många gånger under arbetets gång att vi ändå anser att vi måste beröra den.

Intresset för att antalet studieförbund ska öka är naturligtvis inte överdrivet stort hos studieförbunden själva, eller hos dess bidragsstyrande part Folkbildningsrådet. Det beror naturligtvis framför allt på den krympande ekonomiska kaka som de tio som finns idag redan delar på.

Men bara det att kritiken om att det blivit onödigt svårt återkommer från flera håll gör att det finns all anledning att se över det. Det är därför rimligt att frågan om vilka kriterier som ska gälla vid inrättandet av nya studieförbund grundligt ses över i samband med att ett nytt förslag till bidragssystem arbetas fram. Samtidigt måste också frågan om tillkomsten av nya studieförbund ska innebära ökade resurser från staten behandlas. Det arbetet bör präglas av stor lyhördhet och en bred diskussion med organisationer både inom och utom studieförbundens absoluta närhet.

Är samarbete en väg till framgång?

Ants Viirman, från Svenska Kommunförbundet, säger i en av Thord Eriksson texter att studieförbunden borde fundera mer på i vilken mån de idag verkligen är så viktiga för den lokala demokratin som de ofta påstår. (Se bilaga 3.)

Studieförbundens lokala närvaro har försämrats dramatiskt de senaste tio åren och det är till stor del den försämrade ekonomiska situationen för studieförbunden som är orsaken. Ants Viirman menar att det behövs mer lokal närvaro och ökat samarbete med andra aktörer, och föreslår samverkan mellan studieförbunden och kommunala aktörer, till exempel biblioteken, som en väg att råda bot på detta. I biblioteken, menar han, skulle till exempel studieförbunden kunna hyra in sig och ha gemensamma "folkbildningshörnor".

Liknande idéer stöter vi på i svaren från ungdomarna som deltagit i vår SCB-undersökning. Många av deltagarna anser att studieförbunden är för osynliga och att de har svårt att få kontakt med dem. Exempelvis nämns tanken om ett Folkbildningens Hus, där samtliga studieförbund – eller de som fortfarande finns kvar på orten – samlas och gemensamt informerar om sin verksamhet och vad de kan erbjuda.

Idén om ett Folkbildningens Hus är sympatisk, men kostsam. Men det går att skapa likvärdiga alternativ. Ett sätt är Ants Viirmans förslag om "folkbildningshörnor" i biblioteken. Ett annat är att de studieförbund som finns på en ort går samman och delar lokaler, och kanske även den mest basala administrationen. Eftersom studieförbunden har allt sämre ekonomiska möjligheter att själva stå för administration och kurslokaler, så skulle ett samarbete gynna alla parter. Det skulle bli billigare lokaler och administration för lokalkontoren och intresserade skulle kunna få en bättre överblick av vad som erbjuds och vilka möjligheter som finns. Möjligheterna att ha verksamhet i lokaler som är dels lämpade för ämnet, dels tillgängliga för alla deltagare skulle också öka.

Vi efterlyser alltså ett ökat samarbete med andra aktörer på orten. Lokaler finns det ofta gott om. Idag hyr många studieförbund in sig i skolsalar eller i andra av kommunens lokaler, ibland till höga hyror. Lokalerna är inte heller alltid så väl anpassade till verksamheten. Men om flera studieförbund, kanske tillsammans med några medlemsorganisationer, går samman och bestämmer sig för att gemensamt långhyra lokaler, ökar naturligtvis möjligheten att hitta lämpliga lokaler samtidigt som den ekonomiska risken för respektive förbund minskar. Och med fler aktörer inblandade ökar också möjligheten att det blir en träffpunkt där människor träffas oftare än en gång i veckan.

Många kommuner har idag särskilda Kunskapscenter eller Infotek. Det skulle vara ett utmärkt ställe för studieförbund och folkhögskolor att synas på och kanske vara delaktiga i. Det pågår redan idag samarbeten mellan folkhögskolor och arbetsförmedlingar, med informationsträffar och fasta tider då folkhögskolorna finns på plats för att informera. Samma sak skulle studieförbunden kunna göra.

Redan idag är flera studieförbund involverade i lokala Musikens Hus eller i olika former av kulturhus. Det är en bra plats att möta unga på och fler sådana samarbeten bör främjas. En annan viktig plats att finnas på är de Ungdomens Hus som finns runt om i landet. Hur ofta är studieförbunden där och visar upp sin verksamhet?

Andra lämpliga lokaler är de omkring 600 Folkets Hus som finns runt om i landet. En del av dessa blomstrar och sjuder av aktiviteter, andra för en tynande tillvaro. Varför inte satsa på att samarbeta där och skapa ett Folkets och Folkbildningens Hus? Utredningen om Allmänna samlingslokaler (SOU 2003:18) visar hur viktig tillgängligheten till samlingslokaler är i ett demokratiskt samhälle.

Nyckelbegreppet för studier är att finnas där människor finns, och att vara tillgängliga i deras vardag. Hur studieförbunden praktiskt löser det här är upp till varje förbund, utifrån de förutsättningar, möjligheter och målgrupper som finns. Men att det är

absolut nödvändigt att studieförbunden syns och verkar där deras potentiella deltagare finns är tydligt.

Vi har mött både intresse och en hel del skepsis från studieförbunden kring förslaget om ett ökat samarbete studieförbunden emellan. Det finns en oro för att det egna studieförbundet inte ska synas om flera samarbetar och att andra förbund då ska få deltagare på bekostnad av det egna förbundet. Ofta hävdas att förbunden är i konkurrensförhållande till varandra och att studieförbundens skilda ideologier och kulturer lägger hinder i vägen. Oron för att ännu fler anställda kommer att tvingas sluta om man samordnar administrationen finns också.

Det är förstås invändningar man måste fundera över. Det är alltid svårt att bryta traditioner. Men redan idag delar de flesta studieförbund samma ekonomiska system. Och det kärva ekonomiska läget har tvingat studieförbunden till betydligt mer slimmade organisationer än vad de haft på många år. Ska samtliga studieförbund överleva så krävs det nya allianser och nya samarbetsformer.

7 Utvecklingsbidraget

”Det måste finnas utrymme för ett testande och ett skapande och ett utmanande av de där reglerna. För mig är det stora problemet just nu inte att de här reglerna är för strikta.

Ett betydligt större problem är att bidragen till studieförbunden gynnar dem som agerar konservativt och försiktigt, i stället för att premiera nytänkande och offensiva satsningar.”

Ur **Speglingar av folkbildningen**, bilaga 3.

Vilka effekter ger utvecklingsbidraget?

Vi har vid ett flertal tillfällen mött argumentet att anslaget för utvecklings- och försöksverksamhet innebär att fler nya grupper nås. Från och med år 2002 är utvecklingsbidraget, som det allmänt kallas, en del av det allmänna anslaget. Det innebär att inga nya resurser tillförs för satsningar på utvecklingsarbete, detta ska i stället ske inom ramen för det allmänna anslaget. Men 12 procent av studieförbundens allmänna anslag är öronmärkta för ändamålet och ska ägnas åt olika former av utveckling av verksamheten. Folkbildningsrådet har prioriterat fyra områden;

- användning av modern informationsteknik
- kontakt och samarbete med nya grupper
- pedagogiskt utvecklingsarbete
- insatser för att främja integration

Anslaget infördes som en möjlighet för studieförbunden att, lite slarvigt uttryckt, våga tänka nytt och utveckla sin verksamhet.

Det kan naturligtvis vara svårt att motivera lokalavdelningar att förändra arbetssätt eller pedagogik, när de inte har fått några ökade anslag utan ska ta av de pengar de redan har svårt att få att räcka till. Samtidigt är det rimligt att satsningar på utveckling och framtidsarbete inte ska vara beroende av tillfälligt ekonomiskt stöd. Ett ständigt pågående utvecklingsarbete är, eller borde åtminstone vara, en självklar och naturlig del av all folkbildningsverksamhet. Därför bör inte heller några särskilda pengar öronmärkas för detta, det bör rimligtvis vara upp till varje studieförbund vad de väljer att prioritera.

Utan satsningar på utvecklingsarbete och pedagogik, kompetenshöjning av personalen, andra arbetsmetoder eller arbetsmaterial och nya sätt att nå människor, kommer inte förbunden att kunna utvecklas i takt med omvärldens krav.

Alltså ligger det i studieförbundens intresse att verkligen prioritera utvecklingsarbetet.

Att inte öronmärka pengar för utvecklingsarbete innebär att en ständig diskussion inom Folkbildningsrådets ram är nödvändig. Ett bra sätt att få samtliga studieförbund att ägna energi åt frågan skulle kunna vara årligen återkommande diskussioner i en eller annan form kring just utvecklingsarbetet, diskussioner där samtliga studieförbund deltar och delar med sig av erfarenheter och frågeställningar från respektive arbete. Vi tror också att det finns ett behov av någon form av gemensam erfarenhets- och kunskapsbank. Flera studieförbund nämner just behovet av att hela organisationen ska kunna dra nytta och lärdom av vad olika lokalavdelningar gör, och nämner satsningar på sina intranät och gemensamma databaser. Det är satsningar som inte minst Folkbildningsförbundet, och i förlängningen Folkbildningsrådet, bör kunna utveckla vidare.

Folkbildningsrådet har bitt samtliga studieförbund att i respektive årsberättelse för 2003 göra en generell översikt av hur utvecklingsbidraget har använts de senaste tre åren. Detta kommer inte att presenteras förrän senare under våren 2004, vilket innebär att det egentligen är för tidigt att redan nu ge en rättvis redovisning av vad utvecklingsbidraget har inneburit för arbetet med att nå nya grupper och få fler att delta i studieförbundens verksamhet.

Men för att ändå få en bild av vad studieförbunden har använt de öronmärkta pengarna till bad vi respektive studieförbund om en kort och översiktlig beskrivning av vilka planer de har haft och, i den mån de hade kommit så långt att det var möjligt att redovisa, vad de har åstadkommit med hjälp av de pengar som ingår i anslaget för utvecklings- och försöksverksamhet.

Redovisningarna var av naturliga skäl mer eller mindre översiktliga, men vi vill ändå peka på några försiktiga slutsatser av det material vi har fått in.

Samtliga studieförbund hänvisar till de fyra områden Folkbildningsrådet har valt att prioritera och säger sig arbeta i enlighet med dem. En del studieförbund har valt att prioritera utvecklingsarbete både lokalt, regionalt och centralt med lite olika fördelning, andra har valt att satsa enbart lokalt.

En generell slutsats kan sägas vara att en hel del pengar har använts till organisationsförändringar och stöd till den befintliga verksamheten. Vi har fått svar som till exempel nämner satsningar på pedagogik och kompetensutveckling av personalen, nätverksbyggande mellan personalen och diverse olika satsningar på att förstärka det arbete som redan pågår. Flera nämner satsningar på informations- och kommunikationsteknik, IKT, som en framtidsväg. Någon nämner en genomförd omvärldsanalys för att skapa bättre förutsättningar inför framtidsarbetet. Många redovisar att de särskilt satsar på unga i sitt utvecklingsarbete. Men få nämner konkreta satsningar på att nå nya grupper eller på förändrade verktyg för att nå ut till andra.

Vi har sett flera idéer kring hur ett långsiktigt utvecklingsarbete ska drivas och fungera, och ett genuint intresse – om än kanske inte alltid så många konkreta förslag – för att våga pröva nya sätt att arbeta och kommunicera. Det är dock för tidigt att säga om dessa planer kommer att bli verklighet och vilka resultat de i så fall kan ge. Men att ambitionen finns är naturligtvis glädjande.

Samtidigt upplever vi att många studieförbund saknar det mod som krävs för att verkligen våga tänka i nya banor. Det nuvarande bidragssystemet verkar hämmande på studieförbundens möjligheter och motivation att tänka och göra nytt, och det blir ett problem även i detta sammanhang. Det är fortfarande alldeles för osäkert att satsa på nya arbetsmetoder eller grupper som man tidigare inte har haft verksamhet för och med. Osäkerheten om vad det kommer att betyda för den egna ekonomiska situationen är för stor.

De, förvisso kortfattade och hastigt inkrävda, redovisningar vi har fått pekar på att det krävs grundliga diskussioner inom och mellan studieförbunden om vad ett utvecklingsarbete kan betyda och vilka möjliga vägar som finns att gå.

En del av de skillnader vi har sett i arbetet med utvecklingsbidraget beror säkert på de ekonomiska och organisatoriska svackor som flera av studieförbunden har befunnit sig i. Men de visar också att det finns ett stort behov av gemensamma

diskussioner kring hur utvecklingsarbetet ska bli en naturlig och viktig del av studieförbundens framtida arbete.

Därutöver finns också de uppenbara problem med utvecklingsarbetet som framför allt Sensus har drabbats av i samarbetet med Ibn Rushd. Den diskussionen har vi dock redan redogjort för i kapitel 6.

8 Ordens makt

”Jag tror att det mer handlar om en mental begränsning än om en de facto-begränsning. Den traditionella studiecirkeln utgör kanske 20 procent av vår verksamhet. Samtidigt jobbar vi mycket med körer – det är studiecirklar. Och rockbandet som repar är också en studiecirkel.”

Ur **Speglingar av folkbildningen**, bilaga 3.

Vilken roll spelar orden?

Folkbildning, studieförbund, studiecirkel – tre ord som kan tolkas oerhört olika beroende på var man befinner sig. Bland de ”invigda”, inom studieförbunden och deras medlemsorganisationer, är de självklara och mycket positiva begrepp. Trots det möter man ständigt människor som inte alls kopplar samman ordet folkbildning med studieförbunden, och för vilka orden studieförbund och studiecirkel endast känns som något förlegat och trist – eller något man aldrig varit i närheten av.

Mer information! Studieförbund klingar ”illa” i mina öron.

En deltagare i SCB-undersökningen besvarar frågan om vad som skulle få honom/henne mer intresserad av studieförbundens verksamhet.

De flesta inom studieförbundens värld är medvetna om dessa problem. De vittnar om hur deltagare i studiecirkel inte har en aning om att det är ett studieförbund som arrangerar cirkeln. De kanske inte ens är medvetna om att det är en studiecirkel de deltar i. Gissningsvis kan det bero på att avsändaren är otydlig (till exempel om det är ett fackförbund eller en intresseorganisation som anordnar cirkeln) eller att verksamheten inte påminner om den traditionella cirkelverksamheten (det rör främst verksamhet som unga deltar i, till exempel rockcirkel och rollspelsarrangemang). Det kan också handla om att det är en cirkel som liknar de kurser som arrangeras av andra arrangörer än studieförbunden. Det kan vara en kurs man betalar en hög avgift för och kanske även erhåller högskolepoäng för och därför inte kopplar samman med den mer traditionella folkbildningen.

Ord är betydelsefulla. Med dem förmedlas bilden om vilka värderingar man är bärare av och vad man erbjuder, men också om vart man är på väg. Men när det gäller folkbildningen rör det sig inte bara om att orden har en okänd innebörd för många. I minst lika hög utsträckning handlar det om att de har en negativ innebörd. Gammaldags, förstelnat, trist, ingenting för mig – svaren är ofta negativa när ordet folkbildning ska beskrivas.

När man från studieförbundens sida dessutom tror och tar för givet att alla har kunskap om vad orden innebär, så utesluter man många människor redan från början. Människor som, sannolikt, skulle ha haft både nytta och glädje av verksamheten – men som inte förstår att den finns och vad den erbjuder.

Om man inte lyckas förklara vad man står för och varför man bör fortsätta att finnas till kommer man att få stora problem i framtiden. Det är därför angeläget för studieförbunden att under de kommande åren aktivt arbeta med sitt sätt att kommunicera, såväl med varandra som med andra. En särskilt viktig målgrupp för detta arbete är kommun- och landstingspolitiker där kontakten och förståelsen tycks ha försämrats (Se kapitel 4.)

Varför då inte bara byta ord när man talar om folkbildningen, välja ett modernare språk? Problemet är att det är betydligt svårare att introducera nya benämningar än att fylla de redan vedertagna med ny attityd. Det som erbjuds är det ju oftast inget fel på, det är intrycket som inte blir det önskade. Därför bör det vara högt prioriterat att återerövra den positiva klangen i just ordet "folkbildning".

Vi tycker att Nationalencyklopedins förklaring av ordet "folkbildning" uttrycker det som är folkbildningens kärna. Bättre än så här kan man inte förklara folkbildningens betydelse och kraft i dagens samhälle. Det borde därför vara folkbildningsvärldens viktigaste uppgift för att nå nya grupper att få människor att verkligen *känna* det som folkbildningen står för.

"Folkbildning är ett samlingsbegrepp för människors insikter och orientering på områden utanför deras egna specialiteter och yrkeskunskaper. [...] I dagens högteknologiska informationssamhälle har folkbildning fått en annan innebörd och andra förutsättningar: att bidra till överblick och att ge klarhet i och struktur åt det kaotiska informationsflödet, att vidga perspektiv och därigenom höja livskvaliteten för den enskilde och öka toleransen inför det obekanta inom kollektiv och samhälle. Helhetsyn på tillvaron är ett begrepp med förankring i folkbildningens historia."

Nationalencyklopedin

9 Folkhögskolan och omvärlden

”Ni predikar för de troende här. Jag är redan intresserad och vet inte vad som skulle kunna öka mitt intresse.”

En deltagare i SCB-undersökningen besvarar frågan om vad som skulle få honom/henne mer intresserad av folkhögskolornas verksamhet.

Var står folkhögskolan?

Studieförbund och folkhögskolor har av tradition varit nära sammanbundna. De bygger på samma pedagogiska idé och tanke om att människor ska kunna tillskansa sig kunskap efter de behov de har, för att kunna växa och utvecklas som människor. Det finns mycket som är relevant för båda verksamheterna – men, som vi skrev inledningsvis, det finns också en hel del som skiljer.

Folkhögskolorna är väldigt duktiga på att nå de grupper de ser som sin uppgift att nå. Där tycker vi att de varit tydligare och satsat mer på att nå sin målgrupp än vad studieförbunden har. Slarvigt uttryckt kan man säga att folkhögskolorna når de grupper studieförbunden känner att de borde nå. Folkhögskolornas betydelse ökar i en tid då kraven på utbildning och fortbildning blir allt högre. Med högre tempo och hårdare krav blir det samtidigt allt fler människor som inte känner sig hemma i dagens skola.

Många går genom grundskolan utan att tillskansa sig tillräcklig kunskap. Med sig har de dåliga erfarenheter av skola och lärande som gör att de inte känner motivation att fullfölja eller fortsätta sin skolgång, eller ett stukat självförtroende efter många års misslyckanden eller vantrivsel. För många blir folkhögskolan och dess pedagogik en andra chans.

Detta gör att situationen på våra folkhögskolor är en helt annan idag än vad den var för bara tio år sedan. Många lärare och pedagoger berättar om att andelen ”sköra” elever blir allt fler.

Med sköra menar vi människor som av en eller annan anledning inte har kunnat skapa sig en naturlig plats i den vanliga skolan. Personer som kanske inte har orkat med tempot eller klarat kraven. Som kanske lider av ätstörningar eller har kontrollbehov, koncentrationssvårigheter eller sömnproblem. Människor som har ett extra stort behov av stöd och sociala kontakter.

När allt fler behöver extra stöd förändras arbetssituationen för lärare och pedagoger. Det ställs betydligt högre krav på all personal i folkhögskolorna nu än för några år sedan. De behöver

veta vad de kan och bör göra för de elever som behöver extra stöd. Vilken pedagogik de bör använda, vilket stöd de kan förväntas vara, vilken social roll de ska spela. Den kunskapen saknar många folkhögskolelärare idag. Även folkhögskolorna har drabbats hårt av de ekonomiska nedskärningarna, och många lärare har inte tid och utrymme att ägna sig åt eleverna i den utsträckning som krävs. Därför är det nödvändigt att det satsas resurser på återkommande vidareutbildningar och kompetenshöjningar för de lärare som behöver det, och att lärarna ges tid för att ge extra stöd till de elever som har behov av det.

Det är inte förvånande att så många människor i behov av extra socialt stöd vänder sig till folkhögskolorna. Tempot är anorlunda – men inte nödvändigtvis lägre, som en del påstår – än på många andra håll, undervisningen och pedagogiken är mer anpassad för individen. Möjligheterna att i sin egen takt kunna tillskansa sig kunskap är stora. Vi ser inte heller att det är ett problem, tvärtom. Folkhögskolorna fyller en viktig funktion som lärocenter och kunskapsförmedlare för dem som av en eller annan anledning inte känner att de har en självklar plats i andra utbildningsformer.

Problem uppstår dock om folkhögskolorna övergår till att bli en arena som enbart vänder sig till elever som inte klarar av ”vanliga skolor”. Det får inte bli en utbildningsform som bara är anpassad till dem som har problem. Folkhögskoletankens styrka är just att många olika människor med skilda bakgrunder ska kunna samlas och utvecklas tillsammans.

Det är inte heller bra om folkhögskolan får rykte om sig att enbart vara till för dem som inte får plats någon annanstans i samhället.

Denna utveckling är inte folkhögskolornas fel eller ansvar, utan det är en del av en större samhällsfråga. Ytterst kan det vara tecken på att grundskolan och skolhälsovården misslyckas med att fånga upp elever med problem i tid. Men den viktiga frågan är varför den vanliga utbildningsvärlden inte rymmer dessa människor? Varför klarar samhället inte av att tillgodose dessa behov

av individuellt anpassad utbildning och ett mer tillåtande arbets-
klimat?

Det är viktiga frågeställningar som vi inte har haft möjlighet att diskutera djupare under arbetet med denna utredning. Det är dock frågor som har, och kommer att fortsätta ha, stor betydelse för samhällets utveckling och människors möjligheter att växa även i framtiden. Framför allt handlar det om att de lärare som finns inom folkhögskolans värld idag måste få verkliga möjligheter att kunna klara av sin pedagogiska uppgift. De har ett viktigt arbete och de behöver få en bra grund och effektiva verktyg för att på bästa sätt också klara av den uppgiften.

Vad tycker unga om folkhögskolan?

Två av frågorna i SCB-undersökningen handlade direkt om folkhögskolan. Andelen unga som svarade att de deltagit i någon kurs vid en folkhögskola vid något tillfälle under 1999–2003 är sju procent. När de fick svara på varför de inte har gått på en folkhögskola fick alternativet ”att de inte kände till möjligheten” bara tio procent av svaren. I ljuset av diskussionen kring studieförbundens synlighet så är det ett gott betyg. De flesta ansåg att de inte hade tid eller praktisk möjlighet, fick kunskap på annat sätt eller var helt enkelt inte intresserade.

Deltagarna i SCB-undersökningen fick också möjlighet att själva formulera vad som skulle krävas för att få dem mer intresserade av folkhögskolornas verksamhet.

”Folkhögskolor har bara hela program. Hade varit bra om dom kunde erbjuda enstaka ämnen (kurser) också, på distans eller på skolan.”

En deltagare i SCB-undersökningen besvarar frågan om vad som skulle få honom/henne mer intresserad av folkhögskolornas verksamhet.

En del av dem som svarade berättade att de gick, eller redan avslutat sina studier, på en folkhögskola. Samtliga dessa var påtag-

ligt nöjda och hade inga särskilda önskemål för att fortsätta vara intresserade av folkhögskoleverksamheten.

Just detta att eleverna är nöjda med sina folkhögskolestudier visar också SUFO 2 i sitt betänkande, och det är ett gott betyg för folkhögskolorna.

Andra i SCB-undersökningen tyckte att folkhögskolorna borde göra mer reklam för sig själva, besöka grund- och gymnasieskolor och visa vad de kan erbjuda. De ville också få lättare tillgång till en samlad information om folkhögskolornas utbud, gärna via internet, men också få bättre kunskap om var denna information kan hämtas. Andra menade att folkhögskolor är intressanta om de finns i närheten av var folk bor, så att man inte behöver bo på internat. Andra efterlyste fler folkhögskolor i städerna, för att lättare kunna ta sig dit.

En del ville att folkhögskolorna skulle anordna fler sommarkurser, distanskurser och kortare kurser, gärna med billigare eller alternativa boenden. En del önskade sig fler intensivkurser. Några nämnde kvällskurser som intressanta alternativ. Någon önskade sig längre kurser med enbart helgundervisning, för att kunna kombinera med arbete.

”Att känna sig välkommen för en/ett par dagar. Ofta känns det som om de bara adresserar sig till 21-åringar som kan flytta dit en termin.”

En deltagare i SCB-undersökningen besvarar frågan om vad som skulle få honom/henne mer intresserad av folkhögskolornas verksamhet.

En av dem som svarade ville gärna ha timplanen för respektive utbildning med i den stora övergripande folkhögskolekatalog som distribueras. En del efterlyste mer information om vilka möjligheter till assistans och studiehjälpmedel som finns.

Några var konkreta med önskemål om ämnen och inriktningar. Några önskade sig kurser i alternativ medicin, massage och hälsofrågor. Andra om hästar och ridning.

En av deltagarna i undersökningen var särskilt konkret. Hon/han svarade att hon/han skulle bli mer intresserad av folkhögskolans verksamhet om de kunde erbjuda en kortkurs i ”Mu-

sikhistoria från 1950-talet och framåt: Influenser och rötter". Kan-
ske ett tips att plocka upp av någon av de 147 folkhögskolor som
finns?

*"Ingenting vad jag kan komma på. För mig var folkhögskolan
ett alternativ till gymnasiet. Ett bra alternativ. Jag läser nu på
högskola/universitet, varför folkhögskolans verksamhet inte
känns aktuell längre."*

En deltagare i SCB-undersökningen besvarar frågan om vad som skulle få
honom/henne mer intresserad av folkhögskolornas verksamhet.

En del efterlyste information om vad som skiljer folkhögskolan
från högskola och universitet. Ett fåtal visade dessutom genom
sina svar att de trodde att folkhögskola var detsamma som hög-
skola och universitet.

Andra ville att folkhögskolorna skulle ha kurser som även de
som har genomgått universitets- och högskoleutbildningar skulle
kunna "ha nytta av".

En hel del kommenterade det ekonomiska läget för en folk-
högskoleelev. Några upplevde att de inte fick lån under hela den
tid som de önskade och att det därför skulle bli väldigt dyrt för
dem. Några var besvikna för att de inte fått möjlighet att ta stu-
dielån för studier på folkhögskola innan de hade fyllt 20 år och
efterlyste en regelförändring på det området. Det fanns också en
hel del förvirring kring vilka bidragsregler som gäller.

*"Ska jag vara ärlig så är folkhögskola för mig = "träskor" och
"drejkurser". Är övertygad om att jag har fel men de människor
jag träffat som gått på folkhögskola har varit den typen."*

En deltagare i SCB-undersökningen besvarar frågan om vad som skulle få
honom/henne mer intresserad av folkhögskolornas verksamhet.

Påtagligt många tyckte att folkhögskolan behövde få en annan
image, med bättre rykte och högre status. En del oroade sig för
att folkhögskolan inte hade särskilt hög status på arbetsmarkna-
den och hos arbetsgivarna. Någon tyckte till exempel att flum-
stämpeln behövde tvättas bort, andra menade att folkhögskolan

fortfarande kändes som en lågstatusutbildning, trots att det kanske inte är så.

”Om de fick bättre rykte och mer inflytande. Mitt intryck av dem är att det verkar vara så slappt, mer fika än studier...”

En deltagare i SCB-undersökningen besvarar frågan om vad som skulle få honom/henne mer intresserad av folkhögskolornas verksamhet.

Det finns en rad trådar att nysta i för folkhögskolorna när det gäller att få fler intresserade till sina utbildningar. Framför allt handlar det kanske om att informera mer och i ännu högre grad komma ut och nå människor i deras vardag, precis som studieförbunden behöver göra. Vi vet att det finns folkhögskolor som har täta kontakter med arbetsförmedlingen på sin ort, kanske behöver det samarbetet utökas till gymnasieskolan och andra aktörer. Folkhögskolans Informationstjänst och www.folkhogskola.nu behöver få en ännu bättre spridning.

De samarbeten som finns mellan en del folkhögskolor och högskolor och universitet, där eleverna kan gå förberedande collegekurser som en sorts introduktion till vidare studier, är framgångsrika och en bra väg att gå för att utbildningsformerna ska närma sig varandra och att steget mellan dem inte ska bli för långt. Det i sig kan på sikt också bidra till att den brist på status som många förknippar med folkhögskolan kan försvinna.

10 Framtiden – vision och verklighet

”De försvagade studieförbunden kommer i framtiden att utmanas av en alternativ folkbildningsrörelse, tror han.

-Hur den kommer att se ut vet jag inte, men i sin ideologiska dynamik kommer den nog att kunna jämföras med den ursprungliga folkbildningen. Eller så kommer initiativet från universitets- och högskolevärlden; en produktiv tolkning av den ”tredje uppgiften” kan bli att erbjuda kunskap och bildning till allmänheten. När det har realiserats så tror jag att vi är på väg att skapa helt nya former för socialt engagemang.”

Ur **Speglingar av folkbildningen**, bilaga 3.

Framtiden då?

Vad händer under de kommande åren? Ingen kan veta hur framtiden ter sig, men genom de samtal och möten vi haft under utredningstiden har det blivit uppenbart att många inom folkbildningsverige ser framtiden som dystert. Samtidigt finns det en mängd goda exempel från hela landet och många nya idéer för ett aktivt utvecklingsarbete. Det borde kunna inge stora förhoppningar inför framtiden.

Hur kan det då komma att se ut om tio år, år 2014, i en medelstor svensk stad? Vi har valt tre framtidsscenarier för staden X-köping, alla dragna till sin spets – men ändå fullt möjliga. Redan idag kan vi se alla tre varianterna, om än inte så tydliga.

Variant A – Osthyvelmodellen

I X-köping har studieförbunden haft det tufft under många års tid trots att det är en stad med en lång och stolt folkbildningstradition. De nedskärningar som inleddes under det tidiga nitioåret har fortsatt. Kommunfullmäktige har haft stora och infekterade diskussioner om studieförbundens verksamhet och rätt till bidrag, och angreppen har inte bara kommit från höger. När kulturnämnden införlivades med fritidsnämnden blev det snabbt uppenbart att idrottsverksamheten hade ett starkare stöd än kulturen hos de folkvalda i nämnden.

Studieförbunden har bemött detta på flera olika sätt. Staden har nu bara ett fåtal verksamma studieförbund, de andra har gett upp. Ett par av de kvarvarande har fortfarande lokalkontor med anställd personal, men de kämpar i motvind. Det nya kommunalrådet har inte visat något större intresse för den verksamhet som bedrivs, argumentet är att alla skattepengar som finns behövs till vård, skola och omsorg. Andelen äldre-äldre i kommunen ökar lavinartat, och en reportageserie om äldreomsorgens kvalitet har tvingat fram ytterligare omprioriteringar. Kommunen har sedan länge dragit ner på stödet till kulturprogram i stadens äldreboen-

den, något som landstinget slutade med för flera år sedan. Samtidigt har staten minskat sitt stöd till folkbildningen, Folkbildningsrådet har allt mindre pengar att fördela.

De flesta kurser som ges anordnas av fackförbund eller pensionärsorganisationer. Kurserna som riktas till allmänheten är i huvudsak hobby- och hantverkscirklar samt språkkurser. De olika förbunden har likartad verksamhet, de delar till och med lärare för många av de kurser som erbjuds – det blir enklare så. Verksamheten sker i skollokaler, men när lokalhyrorna höjs blir det svårare och svårare att få det att gå runt. Lokalerna är dessutom inte alltid särskilt ändamålsenliga eller fräscha. Det ser ganska mörkt ut för studieförbunden i X-köping...

Variant B – Uppdragsmodellen

I X-köping har politikerna inte längre velat vara passiva, redan i början på 2000-talet bestämde de sig för att börja styra samtliga de kommunala bidrag som studieförbunden erhåller. Det har lett till att en majoritet av verksamheten görs på uppdrag, om än i olika former. Fler studieförbund är verksamma än i scenario A, men deras verksamhet har förändrats. Den öppna verksamhet som erbjuds är riktad till utvalda målgrupper; det är rockcirklar, feministkvällar, kurser för de som har svenska som andraspråk och kurser i personlig utveckling – kanske främst riktade till långtidssjukskrivna och arbetslösa. Ett av studieförbunden har för att komplettera verksamheten för unga startat två fritidsgårdar (en som främst sysslar med musikverksamhet, den andra med mediainriktning). Samma studieförbund har tagit över driften av den kommunala musikskolan. Ett annat studieförbund driver två friskolor med musikinriktning.

Genom denna blandning av olika uppdragsgivare har flera av studieförbunden lyckats trygga sin överlevnad på orten, men samtidigt har studieförbundens olika ideologier och pedagogiker blivit alltmer otydliga för betraktaren. Den uppsökande verksamheten mot vissa målgrupper är mycket uppskattad, men frå-

gan är om folkbildningen i X-köping verkligen fungerar som en mötesplats för olika grupper i samhället. Kanske är det bara de som redan har liknande erfarenheter och bakgrund som möts när verksamheten blir alltmer nischad.

Variant C – Tillväxtmodellen

När neddragningarna drabbade X-köping som värst år 2005 bestämde sig studieförbunden för att gemensamt försöka förändra sin situation. De valde att skära ner på sina driftskostnader genom att gå samman om ett lokalkontor med gemensam bokföring och administration – något som ledde till uppsägningar av personal och en hätsk svekdebatt i lokalpressen. Efter detta inleddes krissamtal med kommunpolitikerna. Det blev många och långa samtal där studieförbunden verkligen fick motivera sin betydelse och existens, men de gav resultat.

En nyss nedlagd och centralt belägen skola togs över, och i de lokalerna skapade de – i samarbete med bland andra den kommunala musikskolan och SFI-verksamheten – ett Folkbildningens Hus. Lokalerna var turligt nog handikappanpassade och klassrummen många. Idrottsalen hyrdes ut till de lokala idrottsföreningarna, aulan till seminarier, debatter och amatörkulturen. Matsalen fick rymma schackklubbens träffar och rollspelsmöten på kvällarna samt pensionärsträffar och utbildningar i svenska för invandrare på förmiddagarna. I köket erbjuds matlagningskurser på kvällarna, på dagarna drivs en lunchrestaurang. En av de stora vinsterna med denna samling av verksamheter blev de ökade möjligheterna för möten mellan olika grupper av invånare i X-köping. Folkbildningens hus blev en välkänd samlingsplats med ett starkt stöd hos kommuninvånarna.

Studieförbunden upplevde det som ett problem att hamna under ett och samma tak – vad var deras respektive särart? Detta ledde i sin tur till att samtliga studieförbund inledde programarbeten. Resultatet blev att målgrupperna för respektive förbund definierades tydligare och att nya deltagargrupper och verksam-

heter bjöds in. Genom de täta kontakterna med kommunen känner studieförbunden att de kommunala bidragen är relativt trygga. Men då de offentliga bidragen alltid riskerar att minska har man gått två vägar; dels har man en bred och levande verksamhet som alla ska ha möjlighet att delta i, oavsett ekonomisk situation, dels har man utökat antalet specialkurser som finansieras genom högre avgifter.

Vad bör då göras?

Det är hög tid för studieförbunden att inse de inte främst ska vara konkurrenter och slåss om samma grupp deltagare. I stället är det dags för dem att var och en våga visa just sin unika kompetens och verksamhet och tillsammans med övriga studieförbund, och framför allt tillsammans med de medlemsorganisationer som studieförbunden består av, bli en enad kraft som slåss för folkbildningens ideal och värde. Det finns plats för åtminstone tio unika, profilerade studieförbund som driver sin värdegrund och sina profilfrågor med folkbildningstanken som bas – däremot är det inte lika självklart att tio snarlika förbund, med liknande kurser och verksamheter, kan växa och utvecklas. Här fyller Folkbildningsrådet en viktig funktion som en enande och stark kraft utåt – inte som en arena där respektive förbund tittar snett och misstänksamt på sina bordsgrannar.

Utifrån detta anser vi att följande förändringar bör göras för att öka studieförbundens nyrekrytering av deltagare ur olika ålders- och samhällsgrupper:

Först och främst är det absolut nödvändigt att se över dagens konstruktion av bidragsfördelningen. Den måste förändras för att uppnå en ökad dynamik. Det handlar till exempel om att på ett bättre och mer effektivt sätt än idag premiera de studieförbund som ökar sin verksamhet och skapar nya arbetsformer.

I samband med att denna översyn görs måste frågan om hur studieförbunden bättre ska kunna nå nya deltagare, använda sig av nya arbetsformer och våga utveckla sin verksamhet diskuteras.

Kriterierna för bildandet av nya studieförbund och hur dessa ska omfattas av det bidragssystem som finns måste också ses över. Det är inte rimligt att Folkbildningsrådets medlemsorganisationer själva ska ha ansvar för att besluta om fler studieförbund ska kunna bildas, utan att några extra resurser till de nya förbunden tillförs från statligt håll.

Vi vill också att öronmärkningen av de resurser som kallas för utvecklingsbidraget tas bort. Det är motsägelsefullt att resurser för utveckling ska öronmärkas i organisationer där det måste pågå ett ständigt utvecklingsarbete. De studieförbund som inte satsar på utveckling, kompetenshöjning och nya arbetsformer och metoder kommer inte att kunna överleva i framtiden. I stället bör Folkbildningsrådet satsa mer på återkommande gemensamma diskussioner med studieförbund och folkhögskolor kring utvecklingsfrågor, där tips och idéer, erfarenheter och lärdomar utbyts och frågan ständigt hålls i fokus.

Folkbildningsrådets roll måste tydliggöras. Den hybridform som råder idag där Folkbildningsrådet är en ideell organisation med vissa myndighetsutövande funktioner är komplicerad och det krävs att staten tydligare talar om vad som är studieförbundens ansvar och vad som är statens.

Folkbildningsrådet bör även inrätta en nationell tipsbank för sina medlemsorganisationer, företrädesvis på nätet, där studieförbund och folkhögskolor kan tipsa om bra idéer, nya sätt att nå deltagare/elever, goda erfarenheter av samarbeten eller dåliga erfarenheter av satsningar, så att andra folkbildare kan läsa om det, dra lärdom och inspireras av förslagen. Här handlar det om att folkbildningen på ett bättre sätt måste dra åt samma håll för att utvecklas, snarare än att hålla fast vid sina egna revir.

Folkbildningsrådet bör ta tillvara den kraft som finns i dagens ungdomsorganisationer, och ha ett tydligare samarbete och erfarenhetsutbyte med exempelvis Landsrådet för Sveriges Ungdomsorganisationer, LSU.

Studieförbunden bör närma sig varandra organisatoriskt – administrativt, personellt, lokalmässigt – för att spara resurser, men framför allt för att stärka bilden av vad folkbildningen som idé står för och vilken betydelsefull kraft den kan komma att bli i framtiden. Skapandet av Folkbildningens Hus är ett sätt att åstadkomma detta.

Studieförbunden bör i allt högre utsträckning profilera sig, definiera sin verksamhet och ideologiska grund och därigenom visa sin särart. Att de flesta studieförbund erbjuder alltmer likartade kurser kan i längden inte vara rimligt, och det är definitivt inte det bästa sättet att attrahera nya deltagare och grupper. Här fyller Folkbildningsrådet en viktig funktion som en enande och stark kraft utåt.

En fördjupad diskussion om riskerna med en fortsatt ökad uppdragsutbildning/beställd verksamhet måste föras, inte minst för att studieförbunden ska vara väl förberedda inför framtida diskussioner med kommuner och landsting.

Studieförbunden måste också i betydligt större utsträckning än idag aktivt arbeta för att synas och verka där människor finns. Studieförbundens osynlighet måste brytas. Därför är det viktigt att vara medveten om att det språkbruk som idag används också kan stänga människor ute. SCB-undersökningen som har genomförts på utredningens uppdrag visar att många unga gärna deltar i studieförbundens verksamhet – om de bara får veta vad den innebär och var den finns. Studieförbunden bör under de kommande åren aktivt arbeta med sin kommunikation – kontakten med dagens, gårdagens och inte minst morgondagens deltagare och intressegrupper.

Lika angeläget är det att studieförbunden på ett tydligare sätt än idag kommunicerar med dagens kommun- och landstingspolitiker. Samma sak gäller för kommunikationen med staten och dess företrädare. Studieförbunden har under lång tid varit dåliga på att beskriva vilka de är, vad de gör och varför de egentligen finns.

Om man ska kunna ta studieförbundens strävan att nå fler deltagare och nya grupper på allvar, så måste också fördelningen

av de beslutsfattande posterna inom studieförbund, Folkbildningsförbund och Folkbildningsråd få en bättre sammansättning. Om fler representanter från de grupper man säger sig vilja nå finns med där det fattas beslut om verksamhetsplaneringar, budgetar och nya satsningar, så ökar också möjligheterna att fler känner sig välkomna.

I samtliga cirkelledarutbildningar bör det föras in kunskap om hur det är att ha ett funktionshinder, och hur människor som behöver extra stöd på ett bättre sätt än idag kan tas emot av studieförbunden.

En satsning på vidareutbildning bör göras för landets folkhögskolelärare, med fokus på hur de ska möta de nya grupper av deltagare de idag har. De har fått ett förändrat ansvar i och med att allt fler av deras elever behöver omfattande stöd och hjälp och de behöver få användbara verktyg för att hantera sin nya situation.

Folkhögskolorna bör satsa ännu mer på samarbete med andra aktörer för att nå nya deltagare, och sprida de verktyg för kunskapsinhämtning som redan finns, som Folkhögskolornas Informationstjänst och www.folkhogskola.nu, ännu mer.

Amatörkulturen hanteras något styvmoderligt av studieförbunden idag, av en rad orsaker. Det är ett stort problem att amatörkulturen inte får det stöd den behöver för att utvecklas, men det ansvaret ligger på staten, inte studieförbunden. Därför är det viktigt att se över vilket stöd dessa grupper kan och bör få och var ansvaret för den nationella politiken vad gäller amatörkulturen ska ligga framöver.

Kommittédirektiv

Utredning om deltagande i folkbildning

Dir
2003:6

Beslut vid regeringssammanträde den 28 maj 2003.

Sammanfattning av uppdraget

En utredare skall, som ett komplement till en statlig utvärdering, belysa folkbildningen i icke-deltagarens perspektiv. Utredaren skall åskådliggöra vilka grupper som inte deltar i folkbildningen. Utredaren skall även pröva i vilken utsträckning det finns önskemål som folkbildningen skulle kunna tillgodose. Uppdraget skall redovisas senast den 15 april 2004.

Bakgrund

I samband med att ansvarsfördelningen mellan staten och folkbildningen ändrades 1991 beslutades att staten regelbundet skulle genomföra fristående utvärderingar av folkbildningen. I september 2001 tillkallades en utredare (dir. 2001:74) för att genomföra den andra statliga utvärderingen av folkbildningen sedan 1991. Uppdraget är att göra en samlad bedömning av i vad mån statens syften med folkbildningen har uppnåtts. Uppdraget skall redovisas senast den 15 mars 2004.

Den nu pågående statliga utvärderingen skall dels mäta effekter av den verksamhet som bedrivs inom folkbildningen, dels utvärdera vilken betydelse folkbildningen har för personer som deltagit i någon form av folkbildning.

I syfte att bredda regeringens beslutsunderlag inför en kommande folkbildningsproposition har regeringen ställt 2,5 miljo-

ner kronor till Folkbildningsrådets disposition för att rådet tillsammans med berörda aktörer skall formulera folkbildningens egen syn på dess framtida roll och uppgifter, dvs. det som i detta sammanhang kallas folkbildningens framsyn. Resultatet skall redovisas senast den 1 mars 2004.

Resultat av den första statliga utvärderingen

Den första statliga utvärderingen av folkbildningen (dir. 1994:12), som lämnade sitt slutbetänkande 1996, tog i ett delbetänkande Folkbildning och vuxenstudier (SOU 1995:141) bl.a. upp resultatet från en studie som visade hur stor andel av olika grupper som inte deltagit i vuxenutbildning eller folkbildning. Enligt studien hade 13,5 procent av de svarande inte deltagit i någon form av vuxenutbildning. Personer med arbetaryrken, lägre utbildning samt boende i Storstockholm hade deltagit i vuxenutbildning i mindre utsträckning än övriga personer i landet.

En specialstudie avseende funktionshindrade, invandrare, ensamstående mödrar, arbetslösa och unga lågutbildade genomfördes också. Generellt visade resultaten att vuxenutbildningen nådde dessa grupper. Personer med funktionshinder var till och med något överrepresenterade. Resultaten talade emot att exempelvis sjukdom eller funktionshinder utgjorde generella förklaringar till varför man inte deltog i vuxenutbildning.

Unga lågutbildade utmärktes av en låg studieaktivitet. Slutsatserna för denna grupp var att det inte fanns anledning att befara något mer permanent utanförstående. Även för arbetslösa kvarstod vissa farhågor om att deras studiedeltagande var lägre jämfört med förvärvsarbete.

Utvärderarna konstaterade att i stället för studiehinder – som definierades som kostnader, tidsrestriktioner och begränsad sannolikhet att lyckas med studierna – var det troligen skillnader i förväntade belöningar som förklarade varför vissa deltar i vuxen-

utbildning och andra står utanför. Utvärderingens slutsats var att det inte finns några enkelt identifierbara studiehinder.

Det har nu gått sju år sedan undersökningen genomfördes. Nya grupper av vuxna har tillkommit och kännedom om deras inställning till deltagande i folkhögskolekurser eller studiecirklar saknas.

Folkbildningsrådets deltagarundersökningar

Folkbildningsrådet har i samarbete med studieförbunden genomfört tre undersökningar av deltagare i studiecirklar. Den senaste undersökningen gällde deltagare under 2000. Syftet med undersökningarna är att ge en bild av vilka som deltar i studiecirklar.

Resultatet av den senaste undersökningen visar bl.a. att medelåldern för samtliga cirkeldeltagare under 2000 var 48 år. Deltagarnas medelålder hade därmed ökat med mer än två år jämfört med tidigare undersökningar. Ett avsteg från den utvecklingen utgjorde den stora grupp unga män i åldern 15–24 år som deltagit i främst musikcirklar. Det fanns dock en tydlig skillnad mellan studieförbunden i fråga om deltagarnas ålder. Medelåldern för deltagare i ABF och Studieförbundet Vuxenskolan var 55 år. För båda dessa förbund gällde att mer än 40 procent av deras deltagare var 65 år eller äldre. De yngsta deltagarna fanns hos SISU Idrottsutbildarna och Studieförbundet med en medelålder på 32 respektive 38 år.

Generellt visade resultatet att de kvinnliga deltagarna övervägde och omfattade 60 procent. Gruppen 15–24 år avvek från detta mönster med 55 procent manliga deltagare. Nästan nio av tio deltagare hade svenska som modersmål. Knappt hälften av deltagarna hade mindre än 12 års grundutbildning. Jämfört med tidigare undersökningar hade andelen med kort utbildning, högst nio år, minskat och andelen med längre utbildning ökat.

Av regeringens skrivelse Kultur och deltagande (skr. 2001/02:176) framgår att mönstret i egna kulturaktiviteter, som

ofta utförs inom ramen för folkbildningen, har förändrats under 1980- och 1990-talen. Undersökningar genomförda av Statistiska centralbyrån och Statens kulturråd visar att flera former av eget kulturutövande har minskat i omfattning.

Folkbildningen i ett föränderligt samhälle

Samhällsutvecklingen sker i snabb takt och på många fronter samtidigt. Klyftorna ökar mellan dem som har insikt om förändringarnas påverkan på våra livsvillkor och dem som bara glimtvis får den kunskapen. Förändringarna leder till att människor får delvis olika världsbilder och därför också olika syn på sin förmåga att påverka. Folkhögskolor och studieförbund kan på olika sätt bidra till att minska dessa klyftor genom att ge flera möjlighet att skaffa sig kunskap och använda den för att förändra genom att skapa mötesplatser för samtal, eftertanke och ifrågasättande. Många flera sådana mötesplatser är nödvändiga för att skapa delaktighet i samhället och samhällsutvecklingen för att förebygga och motverka diskriminering, främlingsfientlighet och rasism. Inte minst för att värna om grundläggande demokratiska värden.

Folkbildningen lockar uppskattningsvis 1,5 miljoner vuxna svenskar till studiecirkel och folkhögskolekurser varje år. Av dem deltar många i flera än en aktivitet, vilket innebär att antalet deltagare i själva verket uppgår till nära 2,5 miljoner. Som framgått av det föregående har vi jämförelsevis god kunskap om dessa deltagare. Kunskapen om dem som inte deltar, deras bilder av folkbildningen, deras motiv för att avstå från att delta och vad som skulle kunna ändra deras beteende återstår i stor utsträckning att klarlägga.

Uppdrag

För att komplettera den andra statliga utvärderingen av folkbildningen och den folkbildningens framsyn som Folkbildningsrådet på regeringens uppdrag utarbetar parallellt med utvärderingen, utses en utredare med uppdrag att utreda deltagande i folkbildning för att belysa folkbildningen i icke-deltagarens perspektiv. Utredaren skall analysera frågan om folkbildningens inriktning, verksamhetsformer och organisation kan bedömas svara väl mot människors villkor i dagens och – om möjligt – morgondagens samhälle.

Olika samhälls- och åldersgrupper är mer eller mindre väl representerade i olika delar av studieverksamheten. Skillnaderna mellan studieförbunden när det gäller deltagare återspeglar delvis medlemsorganisationernas sammansättning och delvis den profil man medvetet valt för sin verksamhet. Det kan också finnas andra förklaringar. Utredaren skall undersöka de erfarenheter ungdomsorganisationerna har av samarbete med studieförbunden. Vidare skall utredningen belysa vilka grupper som inte deltar i olika former av folkbildning och skälen till det. Utredaren skall också pröva i vilken utsträckning det finns önskemål som folkbildningen skulle kunna tillgodose.

Arbetsformer

Utredaren skall arbeta med stor öppenhet och stimulera till en bred diskussion. Vidare skall utredaren samråda med den nu pågående statliga utvärderingen (U2001:06) samt med Folkbildningsrådet i fråga om uppdraget som avser folkbildningens framtida roll och uppgifter (U2002/1947/V).

Redovisning av uppdraget

Uppdraget skall vara slutfört och redovisas till Utbildningsdepartementet senast den 15 april 2004.

(Utbildningsdepartementet)

Utredningens arbete och metod

Utredningsarbetet

Uppdraget som utredningen ställdes inför var alltså att analysera frågan om folkbildningens inriktning, verksamhetsformer och organisation kan bedömas svara väl mot människors, och framför allt ungdomars, villkor i dagens – och om möjligt – morgondagens samhälle.

Vi har valt en rad olika vägar att ta oss an uppgiften. Tyngdpunkten har legat på möten och samtal för att få fram så många olika bilder av dagens folkbildning som möjligt. Vi har prioriterat diskussioner med människor som på ett eller annat sätt befinner sig i eller runt omkring folkbildningsvärlden, eller människor som när en önskan om att få bli en del av folkbildnings-sverige.

- Vi har träffat representanter från samtliga studieförbund.
- Vi har besökt ett antal folkhögskolor för att få goda exempel på hur man lyckas nå nya grupper.
- Vi har träffat aktiva folkbildare från olika delar av Sverige.
- Vi har mött deltagare och elever på folkhögskolor och i studieförbundsverksamhet.
- Vi har mött representanter för bland annat Amatörkulturorganisationer, Ibn Rushd och Sverok, för att se vilka önskemål de som vill bli en del av det formella folkbildningssystemet har.
- Vi har mött forskare med ett intresse för och kunskap om folkbildning, delaktighet, samhällsfrågor och politik.

- Vi har haft diskussioner med Handikapprörelsens Samarbetsorganisation.
- Vi har mött representanter för ett antal ungdomsorganisationer, bland andra Elevorganisationen och SVEA, Unga Hörselskadade och Förbundet Unga rörelsehindrade.
- Vi har mött representanter för Landsrådet för Sveriges Ungdomsorganisationer, LSU, och ska tillsammans med dem delta i ett seminarium kring folkrörelser och folkbildning den 24 maj 2004.
- Vi har mött representanter för Folkbildningsrådet och Folkbildningsförbundet.
- Vi har mött representanter för Kommunförbundet och kommunpolitiker.
- Vi har haft ett nära samarbete med den statliga översynen av folkbildningen, SUFO 2.
- Vi anordnade en kombinerad workshop/seminarium under rubriken ”Deltagande i folkbildning” på regeringens Folkrörelseforum den 21–22 november 2003. Vi deltog också som representanter för utredningen i diskussioner vid andra workshops under Folkrörelseforumet.

Metod

För att få en övergripande bild av icke-deltagande valde vi att genomföra en SCB-undersökning, med fokus på studieförbundens och folkhögskolornas verksamhet. (Se bilaga 4 för mer information om själva SCB-undersökningen.)

Vi kontaktade också samtliga 21 ungdomsorganisationer som beviljades statsbidrag via Ungdomsstyrelsen för första gången 2001–2002, för att få en bild av hur de uppfattar dagens folkbildning och studieförbunden och deras verksamhet.

Vi har också fått en redogörelse från de tio studieförbunden om de projekt de finansierat med utvecklingspengar från Folkbildningsrådet.

Dessutom har journalisten Thord Eriksson på vårt uppdrag gjort några nedslag i folkbildningsvärlden som han presenterar på sitt sätt i tre olika ögonblicksbilder. (Se bilaga 3.)

Speglingar av folkbildningen

Härnösand, en måndag i februari 2004

ABF har akvarellkurs på folkhögskolan i kväll och danskurs i sina lokaler vid Folkets Park. Vuxenskolan annonserar om helgkurser i möbelomklädning, astrologi och personlig utveckling. NBV har danskurs. De har tagit över den från TBV som har avvecklat sin publika verksamhet i Härnösand för att den inte nådde den TCO-an slutna huvudmålgruppen, utan till 90 procent attraherade människor med koppling till LO.

Åsa Claeson Nordin sitter i en soffa i stans moderna bibliotek. Hon kisar mot solen som lyser in genom glasväggen på byggnadens södra sida.

- Folkbildningen är blind. En gång i tiden var dess strukturer revolutionerande och bidrog till att frigöra människor, men idag har de blivit till en stickig tvångströja.

I början av 1990-talet lämnade hon ett jobb som utredare på fritidsförvaltningens forskningsenhet i Stockholm, flyttade till Härnösand och blev verksamhetsansvarig på Studieförbundet Vuxenskolan.

- Ett av de sista arbetena jag gjorde på fritidsförvaltningen var studien "Folkrörelsen och folket" för Institutet för framtidsstudier. Den handlade om att folket i allt större utsträckning lämnar de här rörelserna och därför var det ju intressant att fråga sig vart de tar vägen och hur de vill uttrycka sig i dag. Det trodde

jag också skulle vara fråga nummer ett på folkbildningens dagordning, men så var det verkligen inte!

Åsa Claeson Nordin beskriver i stället en verksamhet som upp-givet anpassar sig till studieförbundens givna mallar i stället för att aktivt finna nya vägar för folkbildningen. Hon försökte etablera ett tjejprojekt och ett samarbete med sin gamla arbetsplats kring metodutveckling.

- Jag ville prata om sånt, medan andra bara ville prata studietimmar och bidrag. Målen som sattes handlade inte om innehållet i verksamheten, utan om hur många studietimmar vi behövde rapportera för att få tillräckliga bidrag.

Vid millennieskiftet fanns det många tecken som tydde på att studieförbundens arbete skulle förändras. I november 1999 hade Riksrevisionsverket kommit med en rapport som framhöll studieförbundens volymjakt och anpassningsbeteenden som ett problem. Och Demokratiutredningen, som skulle komma med sitt slutbetänkande i mars 2000, hade redan pekat på det existerande folkliga engagemanget, men bristen på fungerande mötesplatser. Med detta i minne gick Åsa Claeson Nordin i januari 2000 på ett stormöte i Mitthögskolans gamla kårlokaler som just höll på att förvandlas till allaktivitetshuset Kåken för Härnösands unga.

- På mötet märkte jag ju vilken kreativitet som fanns. Jag kände att om man bara kunde ändra förutsättningarna lite så skulle det kunna frigöras enorma krafter, säger Åsa Claeson Nordin.

Så föddes idén om en nättidning, en virtuell mötesplats vid sidan av Kåken, ett sätt att fånga upp strömningar och individer som studieförbunden inte når, tänkte Åsa Claeson Nordin.

I Vuxenskolans och NBV:s gemensamma ansökan om pengar från justitiedepartementets projekt Tid för demokrati skrev hon:

”I takt med att det traditionella föreningslivet tappar medlemmar bland barn och ungdomar går också viktiga mötesplatser förlorade i

samhället. /.../Det minskade antalet föreningsmedlemmar skall dock inte ställas mot att det inte finns någonting som tyder på att ungdomar idag skulle vara mindre intresserade av att delta i samhällsutvecklingen. Vad som behövs är sålunda nya arenor som kan väcka och kanalisera ungdomars engagemang och delaktighet i samhällsutvecklingen.”

Ansökan beviljades. Webbtidningen skulle bli verklighet. Det var bara att köpa datorer och sätta igång och jobba.

- Att starta en webbtidning var inget mål i sig, utan ett redskap för att skapa något nytt. Jag kände att nu gläntar vi på dörren till framtiden, säger hon.

En redaktion med tolv ungdomar från gymnasiet medielinje började jobba med webbtidningen som fick namnet Stabil. Tanken var att sidorna så småningom skulle stå öppna för bidrag från alla ungdomar under 25 år i kommunen och att projektet så småningom skulle ingå i Vuxenskolans och NBV:s ordinarie verksamhet.

-Roligast var att se ungdomarna växa, säger Lars Krantz som var anställd som projektledare för Stabil.

- Från början var de osäkra på allt och jag kunde inte låta bli att tänka ”hjälp, kommer det här verkligen att fungera?”. Men väldigt snart var de självsäkra och kunde komma tillbaka från en intervju och säga saker som ”Yes! Jag pumpade honom på lite bra fakta”.

Våren 2001 drog sig Vuxenskolan ur Stabil. Ansvaret för webbtidningen, som via ett samarbete med Härnösands kommun nu delvis finansierades med EU-medel, togs över helt av NBV, som anställde Åsa Claeson Nordin som projektledare.

När EU-pengarna var slut sommaren 2003, lades Stabil ned. Utvärderingen av EU-projektet, gjord av en forskare vid Mitthögskolan i Sundsvall, slog bland annat fast att Stabil representerade det ”innovativa nya i verksamhetsform. Att utifrån ett seriöst intresse för ungdomsdemokrati fokusera det nöd-

vändiga offentliga samtalet/diskussionen mellan ungdomar och mellan vuxenvärlden och ungdomar.”

Att förlänga Stabil-projektet var aldrig aktuellt för NBV, säger Håkan Stegeby, ordförande i NBV:s distrikt Mittsverige som har underskott i kassan. Han menar att en enklare väg till ungdomarna i stället går via musiken.

- Vi måste upprätthålla vissa volymer, få ihop till ett visst antal studietimmar. Vissa saker är lättare än andra att få volym på: musik, ungdomar träffas och övar och lattjar med musik, säger han.

Att nå ungdomar på andra sätt är däremot svårare. Det är till exempel svårt att få dem intresserade av NBV:s profilfrågor; drog- och alkoholprevention.

- För att lyckas med det skulle det krävas en stor arbetsinsats och det är egentligen inte vi som studieförbund, utan våra medlemsorganisationer som med stöd från oss ska stå för det arbetet. Problemet är att organisationernas medlemmar oftast är betydligt äldre än ungdomsgrupperna, vilket gör det svårt för dem, säger Håkan Stegeby.

Jan Kindsjö, verksamhetsansvarig på NBV i Härnösand, förmedlar samma bild:

- Det här med droger är ju det minsta i vår verksamhet här.

I stället är det musiken som är störst, en självgående verksamhet som automatiskt lockar ungdomar som inte har några problem att se poängen med tillgång till bra utrustning, som de dessutom kan kvittera ut och ta med sig hem den dag de ”jobbat ihop” inköpssumman med tillräckligt många studiecirkeltimmar.

Data, som tidigare attraherade alla åldrar, har dramatiskt gett vika under de sista två åren. I stället försöker Jan Kindsjö dra nytta av Härnösands havsnära läge och intresset för båtliv genom att arrangera studiecirkelar i navigation och segling.

- Det är ju enkelt, vi har ju parkeringsplatsen precis här nere, säger han och nickar ut genom fönstret i det gamla hamnmagasinet vid den smala passagen mellan Norra Sundet och Nattviken.

Arbetet med Stabil tycker Jan Kindsjö var ”både lärorikt och intressant”.

- I början var entusiasmen hos ungdomarna stor, men den avtog rätt fort. Kanske var det så att vi gjorde för mycket, att de kände att allt var färdigt.

Stabil följdes av projektet Stabil Spaning där ungdomar ”spanat” på folkbildningen. En rapport lämnades till bidragsgivaren Ungdomsstyrelsen i februari.

I Stabil Spaning granskar två flickor, 19 och 20 år gamla, hur studieförbunden i Härnösand gör för att locka ungdomar till sin verksamhet. De har gått igenom Tidningen Ångermanland under ett år och kommit fram till att endast 84 av studieförbundens totalt 1454 evenemang annonserades ut. De flesta annonser riktade sig dessutom till människor i medelåldern. ”Många ungdomar skulle säkert också kunna tänka sig att gå på akvarellmålning och oljemålning men /.../vem vill sitta och måla med ett gäng tanter.”

En 33-årig studiekonsulent på NBV i Eskilstuna skriver om sitt arbete. Hon konstaterar att det krävs andra metoder än studiecirkelverksamhet för att nå ungdomar. Delar av hennes drogförebyggande arbete berättigar därmed inte till del av studieförbundets bidrag från stat, landsting och kommun, utan måste i stället bedrivas i projektform med pengar från Socialstyrelsen.

En 20-åring i Härnösand berättar om erfarenheterna av webbsidan Elakpistol.com, en lokal konkurrent till Stabil som började som en lätt studentikos angelägenhet för några få och slutade som en nationellt uppmärksammas digital mötesplats där de över 2000 medlemmarna publicerade sina egna dikter, noveller och artiklar. ”Tusentals, miljontals, människor använder internet

till att lära sig saker /.../olika hjälpsidor och forum är idag mer folkbildande än det lokala NBV- eller ABF-kontoret. /.../Det finns färre och färre anledningar till att lära sig hur cirkelaktiviteterna fungerar och även om man gör det blir nog många avskräckta av den konventionella utformningen av dem. Till slut är det enda som lockar pengarna.”

Själv skrev Åsa Claeson Nordin en lång debattartikel som publicerades på kultursidan i Sundsvalls Tidning i december 2003. Texten är en vidräkning med studieförbundens arbetssätt och hantering av pengar. Hennes resonemang landar i det radikala förslaget att skrota det etablerade studieförbundssystemet, i stället decentralisera folkbildningen och inrätta lokala folkbildningscentrum.

- Om jag har fått några reaktioner? Nej, inga alls, men det hade väl varit naivt att förvänta sig det.

Kretsen som sällan växer

Muslimska Ibn Rushd och spelorganisationen Sverok vill starta egna studieförbund. Men Sveriges tio studieförbund är en exklusiv krets som sällan växer – senast det hände var på 80-talet. Och om det händer igen blir det ett spel om statsbidragen med tio förlorare och bara en eller två vinnare.

Två män i 30-årsåldern står vid en modell av ett slagfält. De kastar tärningar och flyttar runt stridsvagnsmodeller och soldater i landskapet. De är djupt koncentrerade.

Det här är en bild från folkrörelsernas Sverige vintern 2004. De två männen är medlemmar i föreningen GAM som har sin lokal bakom en anonym källardörr på norra Östermalm i Stockholm. Lokalen är öppen alla dagar i veckan och föreningens drygt 200 medlemmar kommer hit för att spela datorspel, brädspel, kortspel eller figurspel, som Warhammer 40 K som männen vid slagfältet ägnar sig åt. Längst in i lokalen, bakom en provisoriskt ihopsnickrad vägg, finns videorummet där det ofta

visas japansk tecknad film och i ett skåp står föreningens symaskiner, som plockas fram när medlemmar förbereder sig för ett lajv, levande rollspel.

GAM är en av landets cirka 2000 föreningar som ingår i Sveriges roll- och konfliktspelsförbund, Sverok, en snabbväxande organisation med närmare 50 000 medlemmar varav ungefär 90 procent är yngre än 25 år. För ett par år sedan deklarerade organisationen sina planer på att starta ett eget studieförbund. Men någon formell ansökan skickades aldrig till Folkbildningsrådet, som fattar beslut om vilka organisationer som kan betraktas som statsbidragsberättigade studieförbund. Sedan rådet bildades 1991 har det aldrig tvingats ta ställning till någon slutlig ansökan, senast ett nytt studieförbund bildades var på 80-talet. Kraven för att godkännas är bland annat att flera rikstäckande medlemsorganisationer ska stå bakom det blivande studieförbundet, som redan ska ha bedrivit folkbildningsverksamhet i minst två år.

Om alla kriterier är uppfyllda återstår dock ett problem, konstaterar Anna-Carin Bylund, studieförbundssekreterare på Folkbildningsrådet:

- Med ett nytt studieförbund följer inga nya pengar, säger hon.

När Sisu Idrottsutbildarna bildades i mitten av 1980-talet tillsköts medel till folkbildningsanslaget som då fördelades av Skolöverstyrelsen. Idag finns det däremot inga garantier för att det totala anslaget skulle höjas om ett nytt studieförbund godkändes. Ett nytt studieförbund skulle alltså innebära nedskurna anslag till dagens förbund.

Per-Anders Staav, ordförande i GAM, skulle gärna se ett nytt studieförbund med spelprofil.

- Många av de traditionella studieförbunden är så byråkratiska och man får inga tydliga besked när man ställer frågor om hur mycket pengar man kan få om man startar en studiecirkel. Det är svårt att starta något när man inte vet om man får 500, 900 eller 2000 kronor. Det verkar som att studieförbunden helt enkelt

inte vill tala om hur det funkar eftersom folk i så fall skulle anpassa sina studiecirklar efter deras regler, säger han.

Sedan GAM startade 1994 har föreningen bara haft blygsamma kontakter med den etablerade folkbildningen. Kanske blir det aktuellt någon gång, men arbetsinsatsen skulle knappast motiveras av de eventuella fördelarna, säger Per-Anders Staav.

Sveroks förbundsordförande Jon Nilsson säger att det finns ett stort behov av föreningsledare, förbättrad demokrati och administration i medlemsföreningarna.

- Och dessutom finns det ju alltid ett behov av att bli bättre på det man gör: spela bättre rollspel, studera matematik för att spela bättre brädspel, lära sig bygga nätverk för att kunna spela data-spel hemma. Egentligen är det ju klockrent för studiecirklar, anser han.

Men mycket av det som de Sverok-anknutna föreningarna ägnar sig åt betraktas inte som bidragsgrundande av studieförbunden. Ofta beror det på att studieförbunden har för små kunskaper om vad föreningarna egentligen ägnar sig åt, hävdar Jon Nilsson.

Studiefrämjandet, som Sverok har knutit ett centralt samarbetsavtal med, har därför satt samman en guide till sina lokala avdelningar. Guiden beskriver de olika verksamheterna inom Sverok och ger riktlinjer för vad som kan betraktas som folkbildning och vad som faller utanför ramarna: rollspel går att ägna sig åt i en studiecirkel, men inte datorspel, brädspel och kortspel som "kan jämföras med bridge och schack" och inte ger rätt till bidrag.

Frågan om ett eget studieförbund är vilande inom Sverok. Tills vidare vill organisationen "reformera systemet inifrån" med projektet "Byggplats Akademin". I ett utkast till en projektbeskrivning skriver Sverok bland annat: "Det demokratiska inslaget och uppdraget som folkbildningen har måste förstärkas./.../De administrativa delarna av systemet och de pedagogiska formerna måste utvecklas, och tillgängligheten måste förbättras för att passa nutiden och dagens unga."

Sveroks ståndpunkt är klar: Folkbildningen har blivit allt för lik det ordinarie skolsystemet med tydliga roller för ”lärare” och ”elever”. Av det gamla idealet ”av deltagarna, för deltagarna” återstår ofta bara retorik.

Dessutom finns det ett stort behov av att modernisera folkbildningens organisation och administration som – hävdar Sverok – slukar allt för stora resurser. Genom förenklade administrativa rutiner, större ansvar fördelat till föreningslivet och ökad tillgänglighet till pedagogiska metoder och exempel, skulle kostnaderna för studieförbundens administration kunna minska.

- Vi vill att våra idéer testas inom systemet, säger Jon Nilsson som tänker sig en projektgrupp som under två-tre år kan pröva nya former.

- När den tiden har gått så vore det ju optimalt om allt fungerade bra och att hela folkbildningsvärlden hade börjat använda våra idéer. Annars får vi ta en ny diskussion om att starta ett eget studieförbund.

En annan bild från folkrörelsernas Sverige, inte senvintern 2004 men kanske 2005 eller 2006:

”Kulturverkstäder” har börjat etableras i landets större städer. Verksamheten, som drivs av lokala föreningar, vänder sig i första hand till barn och ungdomar. Prägeln är muslimsk, men alla är välkomna.

Det första steget mot att förverkliga idén har tagits av den muslimska kulturföreningen New Moon, som är verksam i Stockholm, Göteborg, Malmö och Linköping. Under 2004 hoppas Abdelkader Habib, New Moons ordförande, att den första kulturverkstaden ska öppna i Stockholm, någonstans i de norra eller södra förorterna. Verkstäderna ska fyllas med kultur, diskussion, studiecirkel och bli ett alternativ till exempelvis ungdomsgårdar, som Abdelkader Habib jämför med svarta hål: ”Man kastar i något, men inget kommer ut.”

Abdelkader Habib anar starten på en ny folkrörelse; föreningar med invandrarprofil som tar initiativ som leder till inte-

gration på föreningarnas egna villkor. Allt präglat av traditionella folk rörelseideal och -metoder.

- Men, säger han, det finns ett inbyggt systemfel när studiecirkeln hålls fram som basen i folkbildningen. För att starta studiecirkel måste människor först ha mobiliserat sig, därför är det ännu viktigare för oss med seminarier, debatter och möten – men med dagens bidragsregler är det inte lätt att anordna sådant.

New Moon är ett av de sju medlemsförbunden bakom den muslimska studieorganisationen Ibn Rushd, som för ett par år sedan lämnade in en formell ansökan till Folkbildningsrådet om att ta del av studieförbundets statsbidrag. Men ansökan drogs tillbaka och i december 2002 tecknades i stället ett femårigt samarbetsavtal med det kristna studieförbundet Sensus. Avsikten är att samla på sig erfarenhet och kunskap genom samarbetet och sedan bilda ett nytt studieförbund när avtalet upphör.

- Historiskt sett har studieförbund bidragit till förståelse för nya strömningar i landet. Vi muslimer befinner oss i samma situation som till exempel nykterhetsrörelsen och socialdemokraterna vid början av förra seklet, säger Ibn Rushds ordförande Abdelhafid Mebrouk.

Målet för 2003 var att verksamheten skulle omfatta minst 10 000 studietimmar. Det visade sig vara en allt för blygsam ambition – resultatet blev det dubbla, cirka 20 000 studietimmar.

Abdelhafid Mebrouk ser det muslimskt präglade folkbildningsarbetet som ett sätt att stärka svenska muslimers identitet, men också som ett bidrag till integration. Som exempel nämner han studiecirkelarna i koranläsning.

- Man kan jämföra det med bibelskolor. Vi försöker utveckla koranstudierna så att vi inte behöver skicka folk till fjärran länder för att de ska lära sig koranen utantill. Då behöver ingen heller kopiera de problem som finns där. Det finns frågor som på ett naivt sätt förflyttas hit från muslimska länder, säger han och

nämner terrorism och extrema tolkningar av koranen som exempel.

- Det vill vi inte ha i Sverige, vi vill ha muslimer som är utbildade i västvärlden och som kan vara förebilder, så att gapet mellan det västerländska samhället och de muslimer som bor här kan överbryggas.

Det är en strategisk tanke som givetvis också gynnar integrationen. Undersökningar har gjorts som visar att drygt hälften av de traditionella studieförbundens lokala avdelningar inte arbetar aktivt för att nå människor med invandrarbakgrund, trots att invandrare är en av folkbildningens prioriterade grupper. En svår grupp att nå enligt Abdelhafid Mebrouk.

- Men det borde vara lättare att komma till oss i Ibn Rushd, inte minst för språket, man vill vara trygg i sin närvaro, säger han.

Ebtisam Aldebe håller med. Hon är ordförande i Muslimska tjejklubben i Solna som har mellan 80 och 100 medlemmar och via Ibn Rushd samarbetar med Sensus.

- Man kan väl säga att vi har haft studiecirklar hela tiden sedan vi startade föreningen för åtta år sedan, men vi fick inte kontakt med något studieförbund förrän för tre år sedan. Först var det Studieförbundet och nu är det ju Sensus, säger hon.

Studiecirkarna täcker in ett brett fält, från handarbete, måleri och keramik till koranstudier och frågor som rör samhälle och integration – ämnen som i många fall även diskuteras hos de andra, etablerade studieförbunden. Men det finns en viktig skillnad mellan att ge sig i väg till ABF eller TBV och att ha cirklar i sin egen krets.

- Här känner vi tillit till varandra, vi känner oss hemma när vi är tillsammans, inte främmande och konstiga, säger Ebtisam Aldebe.

Religionen löper som en röd tråd genom Ibn Rushds kurser, cirklar och kulturarrangemang. På sikt vill Abdelhafid Mebrouk se verksamheten som en plattform för möten mellan muslimer och icke-muslimer, men det är inte möjligt att gå för snabbt fram. Knappast heller önskvärt.

I en rapport gjord inom ramarna för Statens utredning av folkbildningen, SUFO 2, ifrågasätter forskarna Lisbeth Eriksson och Ali Osman föreställningen om folkbildningen som den ”goda mötesplatsen och dess positiva konsekvenser för integrationsprocessen”. (Delbetänkande SOU 2003:108.) Deras slutsats är att denna ”mötesplats” ofta bara befolkas av personer från en enda etnisk grupp. ”Frågan man då kan ställa sig är hur dessa mötesplatser kan vara ett led i en integrationsprocess.”

Abdelhafid Mebrouk tycker att Lisbeth Eriksson och Ali Osman är inne på fel spår.

- Utifrån mitt perspektiv tror jag att den bästa integrationsmöjligheten uppstår när gruppen som har kommit till Sverige har starka band till varandra; man känner att man bevarar sin kultur, man är inte rädd för de andra och man kan lösa vissa interna problem.

”Interna problem” kan till exempel vara motsättningarna mellan somalier som bottnar i det inbördeskrig som rasat i landet sedan början av 1990-talet.

- Kan man lösa det här problemet i Sverige så har man starkare chans att föra över det till andra parter i samhället. Det interna arbetet för att stärka identiteten är avgörande för hur integrationen ska se ut i framtiden. Det måste ges tid för mognad. När du har folk som är stabila, som har ett jobb att gå till, som har ett språk att använda i vardagsbruk, då har du alla möjligheter för nästa steg, för dialog och integrationssamarbete.

Är det värt besväret att ta plats?

Varje tisdag klockan åtta samlas de anställda på ABF i Botkyrka. De sitter i ett litet konferensrum på andra våningen i den gula byggnad intill Tumba centrum som ABF delar med socialdemokraterna. De har en studiecirkel om etik inom folkbildningen, som underlag har de en skrift där studieförbundets centrala ledning anger ramarna för vad som kan och inte kan betraktas som bidragsberättigad studieverksamhet.

Gruppen går igenom texten sida för sida. Avsnitten som handlar om ABF:s "bildningssyn", "kulturprogram" och "studiecirkeln" har klarats av på tidigare möten. Den här morgonen är det dags att tala om studieförbundets ansvar för att verksamheten följer interna mål och de kriterier som Folkbildningsrådet har satt upp. På punkt efter punkt analyserar gruppen avgränsningarna för statsbidraget till folkbildningen.

- Reglerna hindrar, de måste passeras för att vi ska kunna bedriva folkbildning, säger Wivianne Samuelsson som är verksamhetsansvarig. Problemet är att vi är styrda ovanifrån i stället för av deltagare som kommer till oss med det som de vill göra. Det händer ofta att vi måste säga nej till vissa typer av studiecirklar, till exempel när invandrarorganisationer kommer och frågar efter simundervisning.

- Det vore väl en välgärning att använda samhällsbidraget till sådant, utbrister ombudsmannen Simon Andersson.

- Det vore folkbildning! säger Ulla Bergholm, cirkeladministratör.

Slutsatsen är enkel: med ett annat regelverk skulle fler kunna medverka i ABF Botkyrkas verksamhet. Det går att få en bekräftelse på det om man åker några kilometer norrut i Botkyrka kommun, till Cirkus Cirkörs träningslokal i en ombyggd lagerlokal i Alby.

En kille med bar överkropp gör handvolter över en lång, tunn matta. Det dova, distinkta ljudet när hans händer nuddar det

dämpande underlaget hörs knappt. Det överröstas av sorlet från de övriga 20–30 blivande cirkusartisterna som tränar i lokalen.

Cirkus Cirkörs verksamhet spänner från världsomfattande turnéer till lokalt arbete på nybörjarnivå. Cirkusens kurser engagerar årligen cirka 40 000 människor.

Under några år hade man ett samarbete med ABF som skötte all administration kring kursverksamheten. Men i slutet av 2002 bröt Cirkus Cirkör med studieförbundet.

-Det föll på all pappersexercis. Det var som att kliva ner i Kafkas korridorer – vid varje kurstillfälle! Till slut kände vi att vi inte kunde sitta här och fylla i alla papper, bara det tog ju en jävla heltidstjänst! utbrister Jesper Nikolajeff, som ansvarar för barn- och ungdomsarbetet.

Cirkus Cirkörs kurser leds av artisterna och av elever som utbildar sig. Men enligt Cirkus Cirkörs chefsproducent Ida Burén blev det allt svårare att få folk att ställa upp under de premisser som samarbetet med ABF automatiskt innebar.

Fördelarna som samarbetet med ABF gav – framför allt marknadsföringen via kurskatalogen – uppvägs av att kursdeltagarna idag får tydligare information och slipper drabbas av konsekvenserna av kommunikationsmissar.

- När vi tog över själva blev det ju mer direktkontakt med dem som gick på kurserna. Tidigare fick vi ändå ta så många samtal från deltagare som hamnat på fel kurs för att ABF inte hade koll på vilka nivåer de låg på, säger Ida Burén.

Att kontakten med ett studieförbund innebär pappersarbete är möjligen ett marginellt bekymmer i det etablerade föreningslivet. Men för nya föreningar, ofta med ungdomlig prägel, blir det ett praktiskt problem, som leder till en fråga: Är det värt besväret att ta plats i det traditionella studieförbundssystemet, eller ska vi stå utanför? Det är en frågeställning som delas av allt fler: under 2001 och 2002 noterade Ungdomsstyrelsen en markant ökning

av antalet nystartade föreningar genom de bidragsansökningar som kom in.

Abdelkader Habib, ordförande i den muslimska kulturföreningen New Moon (grundad 1998), jämför med den tid då han var bosatt i Linköping och aktiv i Ungdomens nykterhetsförbund, UNF (grundat 1970, men med rötter i det tidiga 1900-talet).

- Vi var runt 50 medlemmar, varav kanske tio var riktigt aktiva. Men vi hade ändå en person anställd som skötte allt pappersarbete. Det gjorde att man kunde känna sig fri i sitt engagemang. Numera ställer studieförbunden otroliga krav och när man växer som ny förening blir det svårt för den administrativa delen att hålla takten, säger han.

För Cirkus Cirkörs del var det inte bara pappersarbetet som växte till ett problem. För att fungera i folkbildningsstrukturen blev det nödvändigt att justera verksamheten; de återkommande drop in-träningarna rymdes inte i definitionerna av vad som betraktas som bidragsgrundande verksamhet.

I stället klassades de öppna träningarna som ”kulturprogram”, vilket berättigar till ett betydligt blygsammare bidrag än en studiecirkel.

David Sundén, utvecklingsansvarig på studieförbundet Sensus, anser dock inte att de fastslagna formerna för studieverksamheten behöver vara något hinder. Det går att utveckla verksamheten i alla fall, menar han.

- Jag tror att det mer handlar om en mental begränsning än om en de facto-begränsning. Den traditionella studiecirkeln utgör kanske 20 procent av vår verksamhet. Samtidigt jobbar vi mycket med körer – de är studiecirklar. Och rockbandet som repar är också en studiecirkel, säger han och nämner Sensus samarbete med ett gym i Piteå: Där drivs studiecirklar på temat ”vuxendialog – strukturerade samtal om livsnära frågor” som kombinerar med step up-träning.

- Det måste finnas utrymme för ett testande och ett skapande och ett utmanande av reglerna. För mig är det stora problemet just nu inte att de här reglerna är för strikta.

Ett betydligt större problem är att bidragen till studieförbunden gynnar dem som agerar konservativt och försiktigt, i stället för att premiera nytänkande och offensiva satsningar, menar David Sundén.

Det är Folkbildningsrådet som fördelar statsbidraget till studieförbunden och har bestämt reglerna för hur det ska gå till: Ett studieförbunds basbidrag (70 procent av anslaget) bestäms för tre år åt gången. Beloppet förblir konstant under nästa treårsperiod om verksamhetens volym motsvarar minst 90 procent av volymen vid den första bidragsperiodens början. Om volymen däremot understiger 90 procent sänks bidraget, och pengarna fördelas i stället till de studieförbund som redovisat ökad volym från en bidragsperiod till nästa.

För att ett studieförbund med växande verksamhet ska få ett större basbidrag måste alltså andra studieförbund krympa. Förklaringen är enkel: Folkbildningsrådet har inga andra pengar att fördela, eftersom statens bidrag är konstant.

- Vi har inlett ett samarbete med den muslimska studieorganisationen Ibn Rushd, och det absolut största problemet med det är att vi inte har någon som helst möjlighet att få ekonomi i det. Ökar vår verksamhetsvolym med 25 procent så får vi ändå inte mer pengar och då finns det ingen morot att söka nya samarbeten. Det bästa du kan göra idag är att sakta minska i storlek, för då behåller du din andel av bidragen. Men det känns ju som en rätt konstig ambitionsnivå.

David Sundén menar att samarbetet med Ibn Rushd kan bli stort, det finns idag mellan 300 000 och 400 000 muslimer i Sverige.

- Många av dem har ett stort behov av folkbildning. Men var ska vi ta resurserna? De dynamiska och växande studieförbunden som lockar till sig nya samarbetspartner får hela tiden mindre

pengar för varje studiecirkel, om de samtidigt ska finansiera det som är nydanande och resursbehövande. Medan de som bara fortsätter med sina cirklar i franska och tyska inte behöver utveckla nya studieplaner, nya kursmaterial eller nya metoder. Det är ett strukturellt problem som påtagligt påverkar oss – och vi får inget stöd.

Parallellt med den strukturella snedvridningen oroas David Sundén just nu av att det internt inom studieförbunden växer fram idéer om att ännu fler regler ska omgärda verksamheten.

- Jag sitter i etikforumet och där höjs det just nu röster för att man ska hitta ämnen som inte ska vara tillåtna, säger han.

Folkbildningsförbundets etikforum, där det ingår representanter från samtliga studieförbund, bildades 2003. En bidragande orsak var de omfattande lokala revisioner av folkbildningens verksamhet som har genomförts på en rad orter i Sverige, och som i flera fall har resulterat i att studieförbund tvingats betala tillbaka delar av sina kommunala bidrag.

- Vi har sagt oss att vi ska arbeta med att för omvärlden tydliggöra både former och innehåll i folkbildningsarbetet, så att politiker och allmänhet bättre kan bedöma vad vi sysslar med. Vi diskuterar och åtgärdar också gränslandet mellan vad som är statsbidragsberättigad folkbildning och vad som inte är det, säger Folkuniversitetets generalsekreterare Jan-Sture Karlsson som är ordförande i etikforumet. Enligt honom råder det ingen oenighet mellan studieförbunden om hur verksamheten ska bedrivas och vad den ska omfatta.

- Nej, men det görs olika bedömningar om vad man vill prioritera. Vi är tio studieförbund som dessutom är ålagda att profilera sig, så vi har naturligtvis olika tyngdpunkt i verksamheten och gör olika prioriteringar av vad vi tycker är viktigt.

Parallellt med etikforumets arbete har studieförbund och folkhögskolor efter begäran från regeringen genomfört en "fram-syn". Åsikter har filtrerats upp från gräsrotsnivå och slutligen

resulterat i ett samlat dokument om framtidens former för folkbildningen. Där framhålls bland annat det som de anställda på ABF i Botkyrka efterlyser på sin etikcirkel: behovet av omdefinierade former för studieförbundens kurser och studiecirklar och en större frihet i tid och rum. Dessutom måste folkbildningen försäkra sig om att spela en "oumbärlig roll" i det framtida Sverige.

Denna oumbärliga roll har gått förlorad under de senaste tio åren, menar Ants Viirman, chef för kultur- och fritidssektionen på Kommunförbundet. Den decentraliserade högskolan, kunskapslyftet, utvecklingen av komvux och tillkomsten av rader av kommersiella aktörer i utbildningssektorn, gör att studieförbundens traditionella profil som utbildare av lågutbildade och utsatta grupper inte längre är så given. Ants Viirman anser att studieförbunden i framtiden kan nå ut bättre genom att förstärka kontakten med sina historiska rötter.

- De borde återgå till sitt kärnområde; att vara arrangörer och anordnare av fritt kunskapssökande och inte så kraftfullt betona sin betydelse för lågutbildade, för där har deras gamla betydelse minskat, eftersom andra aktörer har kommit till. Och de har inte heller varit så framgångsrika med att nå eftersatta grupper som handikappade och invandrare. Insatserna är i hög grad beroende av öronmärkta extrapengar. Men om man behöver pengar för att göra det som är prioriterat, då är det något som är konstigt...

- Sedan borde de fundera över det som finns i deras retorik, att de är så viktiga för den lokala demokratin. Då borde de fundera över hur de ordnar sin lokala närvaro.

Ants Viirman tycker att detta borde kunna ske genom samverkan mellan studieförbunden och med kommunala aktörer, till exempel biblioteken. Där kunde de hyra in sig och ha gemensamma "folkbildningshörnor".

- Men det verkar svårt av två skäl: det ena är att studieförbunden förväntas vara profilerade, de ska hävda sitt idéinnehåll. Det andra skälet är att de slåss om samma kunder och tror att de

lyckas bättre om de konkurrerar än om de samverkar. Jag tror personligen att de tjänar på att uppträda utåt som en grupp organisationer som har vissa gemensamma intressen och sedan profilera sig inom det. Det finns ingen motsättning mellan stark idémässig profil och lokal samverkan. Inte minst för att bli synliga gentemot kommunerna, gentemot dem som finansierar dem.

Folkbildningen som en konkret plattform för människors möten är en idealbild som även delas av statsvetaren Hans-Erik Olson som driver Institutet för Fritidsvetenskapliga studier. I sin avhandling "Staten och ungdomens fritid. Kontroll eller autonomi" från 1992 framhåller han den analys av folkrörelsernas vikande medlemstal som debattören Tage Lindbom gjorde redan på 40-talet. Lindbom menade att politiker, folkbildare och präster i sin "organisationsegoism" isolerade människor i slutna organisationer. Ett hot mot demokratin om det får fortsätta, hävdade Lindbom som i stället pläderade för inrättandet av lokala fritidslokaler, öppna för alla oavsett ålder och föreningstillhörighet.

Tage Lindbom var inte ensam om sin åsikt, han delade den med bland andra Alva Myrdal, men nästan 60 år senare har idén inte förverkligats, åtminstone inte i studieförbundens regi, konstaterar Hans-Erik Olson. Han menar att sådana fysiska platser idag skulle kunna leda till att fler nås av folkbildningen.

- Men jag blir alltmer övertygad om att det råder brist på lust till nytänkande inom studieförbunden. I stället råder det en anti-intellektualism som skrämmer mig, de är inte ens beredda att lyssna på nya idéer.

Petros Gougoulakis, lektor i pedagogik på Lärarhögskolan i Stockholm, är inne på samma spår. I sin avhandling "Studiecirkeln: Livslångt lärande på svenska!" hyllar han folkbildningens pedagogik. Han är missnöjd över hur den pedagogiken förvaltas. "Marknadisering" och målgruppstänkande dominerar studieförbunden som dessutom är i händerna på staten som delar ut riktade bidrag för särskilda satsningar.

- Just nu pågår en jättelik satsning på folkhälsa och alla studieförbund arrangerar verksamhet om det. Och förra året utgick det särskilda pengar för EMU-information inför valet. Men inget av studieförbunden hade ägnat sig åt det om inte det inte hade varit för de extra pengarna, hävdar Petros Gougoulakis som tycker att det är tecken på en vindflöjelmentalitet baserad på otydlig egen vilja. Han undrar samtidigt om denna utveckling inte är ett uttryck för en identitetskris, eller möjligen rådlöshet inför folkbildningens roll i den postmoderna tiden, eller både och. De försvagade studieförbunden kommer i framtiden att utmanas av en alternativ folkbildningsrörelse, tror han.

- Hur den kommer att se ut vet jag inte, men i sin ideologiska dynamik kommer den nog att kunna jämföras med den ursprungliga folkbildningen. Eller så kommer initiativet från universitets- och högskolevärlden; en produktiv tolkning av den ”tredje uppgiften” kan bli att erbjuda kunskap och bildning till allmänheten. När det har realiserats så tror jag att vi är på väg att skapa helt nya former för socialt engagemang, säger han.

En angelägen folkbildning som når så många som möjligt, har större möjlighet att lyckas i sitt uppdrag genom att tydligare utgå från sina ideologiska huvudmän i föreningslivet, än genom att staten ska försöka peka ut de grupper som bör omfattas. Det anser Filip Wijkström, docent i företagsekonomi på Handelshögskolan i Stockholm med inriktning på organisation och ledarskap i ideella organisationer. Han menar att detta kan åstadkommas genom att styra statsanslagen via huvudmännens organisationer.

- Där finns ju kraften till förändring i samhället. Och de grupper som folkbildningen inte når i dag, de finns med all sannolikhet på radarskärmen för någon av deras huvudmän. Tittar man på studieförbunden så kanske det är 100–200 huvudmannaorganisationer, och deras träffyta mot utsatta grupper eller grupper som inte omfattas av folkbildningen måste ju vara större än studieförbundens. Genom att låta huvudmännen tydligare vara rikt-

karlar för det fortsatta folkbildningsarbetet så tar man dem till hjälp för att peka ut nya grupper.

Filip Wijkström uppfattning om många av de etablerade studieförbunden är att de i statens sold har blivit "feta och loja och relativt oberoende av sina huvudmän". När han rör sig i folkbildningsssammanhang – han var bland annat inkallad som expert i SUFO 2-utredningen – känns det som att möta en blandning av två sagor, "Kejsarens nya kläder" och "Törnrosa", som sov i tusen år.

- Kombinationen av de här sagorna beskriver folkbildningsvärlden ganska väl. Å ena sidan är det mycket prat om den där särarten som de ska ha, men som det är svårt att få syn på. Å andra sidan tycks man ha somnat in gott i statens varma och trygga famn.

- Det tycks ha skapats ett självförsörjande system som är tillräckligt stort för att det inte ska behövas någon ytterligare input, där finns tillräckligt med folk som flyttar runt mellan olika roller som finansärer, utvärderare, verkställare, politiker och tjänstemän. I stället för att vara de ideologiska centrum för sina huvudmän och samhället som de skulle kunna vara, ser man ett slags rosa särartsskimmer och säger: "Jaja, statsstyrd folkbildning är bra – 2,2 miljarder i statsbidrag – pang!"

Thord Eriksson

SCB - undersökningen

Teknisk rapport

Enkätenheten vid Statistiska centralbyrån (SCB) har under perioden november 2003 - januari 2004 genomfört en enkätundersökning på uppdrag av Utredningen om deltagande i folkbildning U 2003:09. Utredningen var tillsatt för att se vilka grupper som inte tar del av den folkbildning som bland annat studieförbund och folkhögskolor erbjuder. Utredningen skulle också se om det finns eventuella hinder eller problem som försvårar för människors deltagande. Denna undersökning genomfördes som en del av utredningens arbete och syftet var att få kännedom om unga personers åsikter och erfarenheter av deltagande i folkbildning.

Undersökningen genomfördes som en postenkät med två påminnelser. Populationen utgjordes av personer i åldern 18–30 år. Totalt var det 1 023 personer som besvarade frågeblanketten, vilket är 51 procent av urvalet.

Population och urval

I planeringsfasen av en undersökning fastställs vilka objekt man vill kunna dra slutsatser om. Det är dessa som är undersökningens population. I denna undersökning utgjordes populationen av personer i åldern 18–30 år och bestod av totalt 1 393 672 personer den 30/9 2003.

För att kunna dra ett urval behövs en urvalsram. En urvalsram ska användas för att avgränsa, identifiera och möjliggöra koppling till objekten i populationen. Från urvalsramen dras sedan ett urval enligt vedertagen statistisk urvalsmetod, t.ex. obundet slumpmässigt urval (OSU). Urvalsramen i denna undersökning har skapats utifrån registret över totalbefolkningen (RTB) och består av samtliga folkbokförda i åldern 18–30 år. Från ramen drogs ett OSU om 2 010 personer med hjälp av det egenutvecklade urvalsprogrammet Ursula 32.

Ett obundet slumpmässigt urval av n objekt, i denna undersökning 2 010 objekt, innebär att alla urval av storleken n är lika sannolika. Detta innebär att alla objekt har samma sannolikhet att komma med i urvalet.

Nedan redovisar vi dels svaren i undersökningen som helhet, men också svaren uppdelade på kön respektive bostadsort. Vi hade även inledningsvis en uppdelningen på etnicitet men eftersom antalet svarande från vissa områden var så litet var resultatet inte riktigt jämförbart.

Fråga nummer 9 och fråga nummer 11 i SCB-undersökningen är så kallade öppna frågor. Deltagarna får då själva formulera svar på frågan hur studieförbundens respektive folkhögskolornas verksamhet ska bedrivas för att passa den som besvarar frågan. Det innebär att det är komplicerat att göra en tydlig uppdelning av svaren i fasta kategorier. Vi har därför valt att presentera svaren klumpvis, dels i kapitel 5 under rubriken *Vad tycker unga om studieförbunden?*, dels i kapitel 9 under rubriken *Vad tycker unga om folkhögskolan?*

SCB-undersökningen

		Procent
Fråga 1: Vilket år är du född?	73	7,7
	74	8,9
	75	9,2
	76	8,5
	77	8,0
	78	7,3
	79	7,7
	80	7,9
	81	7,2
	82	6,3
	83	6,7
	84	7,9
	85	6,6
	Total	<i>100,0</i>

		Procent
Fråga 2: Är du man eller kvinna?	Man	45,0
	Kvinna	55,0
	Total	<i>100,0</i>

		Procent
Fråga 3: Vilken är din högsta utbildning?	Grundskola	5,9
	Gymnasieutbildning	53,9
	Universitets- eller högskoleutbildning	40,2
	Total	<i>100,0</i>

		Procent
Fråga 4: Var är du född?	Sverige	89,4
	Norden	1,4
	Europa	3,0
	Övriga världen	6,3
	Total	<i>100,0</i>

		Procent
Fråga 5: Har du haft någon kontakt med ett studieförbund under 1999-2003?	Ja	32,8
	Nej	67,2
	Total	<i>100,0</i>

		Procent
Fråga 6a: Har du kunskap om studieförbundens verksamhet och utbud av kurser?	Ja	41,8
	Nej	58,2
	Total	<i>100,0</i>

		Procent
Fråga 6b: Varifrån har du fått den kunskapen?	Släkt/vänner	38
	Tidningsannonser	51
	Hushållsreklam	59
	Internet	28
	Annat	17
	Vet ej	1
	Total	<i>100</i>

		Procent
Fråga 7a: Har du deltagit i en studiecirkel eller någon annan verksamhet i ett studieförbund 1999-2003?	Ja	23,9
	Nej	76,1
	Total	<i>100</i>

		Procent
Fråga 7b: Av vilken anledning har du inte gjort det?	Deltagaravgiften är för hög	9
	Har inte tid på grund av arbete/studier	43
	Har inte tid på grund av familjen	9
	Har inte känt till möjligheten	19
	Annat	11
	Ej intresserad/Vet ej	28
	Total	<i>100</i>

		Procent
Fråga 8: Hur ska studieförbundens verksamhet bedrivs för att det ska passa dig?	Studiecirkel en kväll i veckan	40
	Öppen föreläsning/öppen verksamhet	27
	Temahelger en eller ett par gånger per termin	16
	Intensivkurser	22
	Studiecirkel på helger	11
	Studier via Internet	22
	Annat	4
	Ej intresserad/Vet ej	29
		Total

		Procent
Fråga 10a: Har du deltagit i någon kurs vid en folkhögskola vid något tillfälle under 1999-2003?	Ja	7,0
	Nej	93,0
	Total	<i>100,0</i>

		Procent
Fråga 10b: Om inte, av vilken anledning?	Har inte någon nytta av en folkhögskolekurs	17
	Har inte råd	10
	Har inte tid/praktisk möjlighet	28
	Får kunskap på annat sätt	24
	Har inte känt till möjligheten	10
	Annan orsak	16
	Ej intresserad/Vet ej	25
	Total	<i>100</i>

SCB-undersökningen uppdelad på svar efter kön

		Kön		Total
		Man	Kvinna	
		Procent	Procent	Procent
Fråga 1: Vilket år är du född?	73	7	8	8
	74	10	8	9
	75	10	9	9
	76	7	9	9
	77	7	9	8
	78	8	6	7
	79	8	8	8
	80	7	8	8
	81	6	8	7
	82	6	6	6
	83	7	7	7
	84	9	7	8
	85	8	6	7
Total		<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

		Kön		Total
		Man	Kvinna	
		Procent	Procent	Procent
Fråga 2: Är du man eller kvinna?	Man	99		45
	Kvinna	1	100	55
Total		<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

		Kön		Total
		Man	Kvinna	
		Procent	Procent	Procent
Fråga 3: Vilken är din högsta utbildning?	Grundskola	7	5	6
	Gymnasieutbildning	59	50	54
	Universitets- eller högskoleutbildning	34	45	40
Total		<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

		Kön		Total
		Man	Kvinna	
		Procent	Procent	Procent
Fråga 4: Var är du född?	Sverige	90	89	89
	Norden	1	2	1
	Europa	2	4	3
	Övriga världen	7	6	6
Total		<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

		Kön		Total
		Man	Kvinna	
		Procent	Procent	Procent
Fråga 5: Har du haft någon kontakt med ett studieförbund under 1999–2003?	Ja	24	40	33
	Nej	76	60	67
Total		<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

		Kön		Total
		Man	Kvinna	
		Procent	Procent	Procent
Fråga 6a: Har du kunskap om studieförbun- dens verksamhet och utbud av kur- ser?	Ja	32	50	42
	Nej	68	50	58
Total		100	100	100

		Kön		Total
		Man	Kvinna	
		Procent	Procent	Procent
Fråga 6b: Varifrån har du fått den kunskapen?	Släkt/vänner	43	36	38
	Tidningsannonser	41	56	51
	Hushållsreklam	45	66	59
	Internet	30	27	28
	Annat	16	17	17
	Vet ej	1	1	1
Total		100	100	100

		Kön		Total
		Man	Kvinna	
		Procent	Procent	Procent
Fråga 7a: Har du deltagit i en studiecirkel eller någon annan verksamhet i ett studie- förbund 1999–2003?	Ja	18	29	24
	Nej	82	71	76
Total		100	100	100

		Kön		Total
		Man	Kvinna	
		Procent	Procent	Procent
Fråga 7b: Av vilken anledning har du inte gjort det?	Deltagaravgiften är för hög	4	14	9
	Har inte tid på grund av arbete/studier	44	43	43
	Har inte tid på grund av familjen	5	12	9
	Har inte känt till möjligheten	17	20	19
	Annat	10	11	11
	Ej intresserad/Vet ej	34	23	28
Total		<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

		Kön		Total
		Man	Kvinna	
		Procent	Procent	Procent
Fråga 8: Hur ska studieförbundens verksamhet bedrivs för att det ska passa dig?	Studiecirkel en kväll i veckan	30	49	40
	Öppna föreläsningar /öppen verksamhet	18	35	27
	Temahelger en eller ett par gånger per termin	10	21	16
	Intensivkurser	19	25	22
	Studiecirkel på helger	8	13	11
	Studier via Internet	19	24	22
	Annat	3	4	4
	Ej intresserad/Vet ej	40	21	29
	Total		<i>100</i>	<i>100</i>

		Kön		Total
		Man	Kvinna	
		Procent	Procent	Procent
10a: Har du deltagit i någon kurs vid en folkhögskola vid något tillfälle under 1999–2003?	Ja	6	8	7
	Nej	94	92	93
Total		<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

		Kön		Total
		Man	Kvinna	
		Procent	Procent	Procent
Fråga 10b: Om inte, av vilken anledning?	Har inte någon nytta av en folkhögskolekurs	18	16	17
	Har inte råd	6	13	10
	Har inte tid/praktisk möjlighet	22	33	28
	Får kunskap på annat sätt	20	27	24
	Har inte känt till möjligheten	8	11	10
	Annan orsak	15	17	16
	Ej intresserad/Vet ej	31	19	25
Total		<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

SCB-undersökningen uppdelad på svar efter bostadsort

		Kommunstorlek			Total
		Stor-Stockholm, Stor-Gbg, Stor- Malmö	Övriga kom- muner över 50000 inv.	Övriga kom- muner under 50000 inv.	
		Procent	Procent	Procent	Procent
Fråga 1: Vilket år är du född?	73	8	8	7	8
	74	8	10	9	9
	75	11	7	9	9
	76	9	7	10	9
	77	9	6	9	8
	78	5	11	6	7
	79	10	8	5	8
	80	8	10	6	8
	81	8	9	5	7
	82	6	6	6	6
	83	7	6	7	7
	84	6	7	11	8
	85	4	5	11	7
Total		100	100	100	100

		Kommunstorlek			Total
		Stor-Stockholm, Stor-Gbg, Stor- Malmö	Övriga kom- muner över 50000 inv.	Övriga kom- muner under 50000 inv.	
		Procent	Procent	Procent	Procent
Fråga 2: Är du man eller kvinna?	Man	45	46	45	45
	Kvinna	55	54	55	55
Total		100	100	100	100

		Kommunstorlek			Total
		Stor-Stockholm, Stor-Gbg, Stor- Malmö	Övriga kom- muner över 50000 inv.	Övriga kom- muner under 50000 inv.	
		Procent	Procent	Procent	Procent
Fråga 3: Vilken är din högsta utbild- ning?	Grundskola	4	5	9	6
	Gymnasieutbildning	46	51	66	54
	Universitets- eller högskoleutbildning	49	44	25	40
Total		100	100	100	100

		Kommunstorlek			Total
		Stor-Stockholm, Stor-Gbg, Stor- Malmö	Övriga kom- muner över 50000 inv.	Övriga kom- muner under 50000 inv.	
		Procent	Procent	Procent	Procent
Fråga 4: Var är du född?	Sverige	86	90	93	89
	Norden	2	0	1	1
	Europa	4	3	2	3
	Övriga världen	8	7	3	6
Total		100	100	100	100

		Kommunstorlek			Total
		Stor-Stockholm, Stor-Gbg, Stor- Malmö	Övriga kom- muner över 50000 inv.	Övriga kom- muner under 50000 inv.	
		Procent	Procent	Procent	Procent
Fråga 5: Har du haft någon kon- takt med ett studieför- bund under 1999- 2003?	Ja	32	34	33	33
	Nej	68	66	67	67
Total		100	100	100	100

		Kommunstorlek			Total
		Stor-Stockholm, Stor-Gbg, Stor- Malmö	Övriga kom- muner över 50000 inv.	Övriga kom- muner under 50000 inv.	
		Procent	Procent	Procent	Procent
Fråga 6a: Har du kunskap om studieförbundens verksamhet och utbud av kurser?	Ja	44	43	38	42
	Nej	56	57	62	58
Total		100	100	100	100

		Kommunstorlek			Total
		Stor-Stockholm, Stor-Gbg, Stor- Malmö	Övriga kom- muner över 50000 inv.	Övriga kom- muner under 50000 inv.	
		Procent	Procent	Procent	Procent
Fråga 6b: Varifrån har du fått den kuns- kapen?	Släkt/vänner	39	38	39	38
	Tidningsannon- ser	42	58	56	51
	Hushållsreklam	61	57	59	59
	Internet	27	31	25	28
	Annat	16	19	15	17
	Vet ej	2	1		1
Total		100	100	100	100

		Kommunstorlek			Total
		Stor-Stockholm, Stor-Gbg, Stor- Malmö	Övriga kom- muner över 50000 inv.	Övriga kom- muner under 50000 inv.	
		Procent	Procent	Procent	Procent
Fråga 7a: Har du deltagit i en studiecirkel eller någ- on annan verksamhet i ett studieförbund 1999–2003?	Ja	21	26	25	24
	Nej	79	74	75	76
Total		100	100	100	100

		Kommunstorlek			Total
		Stor-Stockholm, Stor-Gbg, Stor- Malmö	Övriga kom- muner över 50000 inv.	Övriga kom- muner under 50000 inv.	
		Procent	Procent	Procent	Procent
Fråga 7b: Av vilken anled- ning har du inte gjort det?	Deltagaravgiften är för hög	13	7	8	9
	Har inte tid på grund av arbete- /studier	42	45	42	43
	Har inte tid på grund av familj- en	5	10	12	9
	Har inte känt till möjligheten	22	16	17	19
	Annat	11	11	9	11
	Ej intresserad- /Vet ej	24	30	32	28
Total		100	100	100	100

		Kommunstorlek			Total
		Stor-Stockholm, Stor-Gbg, Stor- Malmö	Övriga kom- muner över 50000 inv.	Övriga kom- muner under 50000 inv.	
		Procent	Procent	Procent	Procent
Fråga 8: Hur ska studie- förbundens verksamhet bedrivs för att det ska passa dig?	Studiecirkel en kväll i veckan	40	41	41	40
	Öppna föreläs- ningar/öppen verksamhet	29	31	22	27
	Temahelger en eller ett par gån- ger per termin	16	18	12	16
	Intensivkurser	24	19	22	22
	Studiecirkel på helger	12	11	9	11
	Studiecirkel via Internet	22	22	21	22
	Annat	4	4	2	4
	Ej intresserad- /Vet ej	29	28	32	29
Total		100	100	100	100

		Kommunstorlek			Total
		Stor-Stockholm, Stor-Gbg, Stor- Malmö	Övriga kom- muner över 50000 inv.	Övriga kom- muner under 50000 inv.	
		Procent	Procent	Procent	Procent
Fråga 10a: Har du deltagit i någon kurs vid en folkhög- skola vid något tillfälle under 1999–2003?	Ja	8	7	6	7
	Nej	92	93	94	93
Total		100	100	100	100

		Kommunstorlek			Total
		Stor-Stockholm, Stor-Gbg, Stor- Malmö	Övriga kom- muner över 50000 inv.	Övriga kom- muner under 50000 inv.	
		Procent	Procent	Procent	Procent
Fråga 10b: Om inte, av vilken anledning?	Har inte någon nytta av en folk- högskolekurs	16	19	16	17
	Har inte råd	8	10	11	10
	Har inte tid/prak- tisk möjlighet	28	30	26	28
	Får kunskap på annat sätt	27	27	16	24
	Har inte känt till möjligheten	12	8	8	10
	Annan orsak	17	14	17	16
	Ej intresserad- /Vet ej	23	24	28	25
Total	100	100	100	100	

Enkät till ungdomsorganisationer

Frågor till de ungdomsorganisationer som fick stöd från Ungdomsstyrelsen för första gången år 2001–2002. Utskickad till följande organisationer:

Afro-ungdom
Albansk Ungdoms Musik och Kulturförbundet Albakos i Sverige
Cirkusringarna
Forum för adopterade
Förbundet Sveriges Ungdomsbrandkårer
Föreningen Lyran
Föreningen unga föräldrar
Iransk Kurdiska Ungdomsförbundet i Sverige
New Moon Kulturorganisation
Ny Generation Elev- och Studentorganisation
PeaceQuest
RFSL Ungdom
Riksförbundet Goodgame
Romska Ungdomsförbundet
Somaliska Ungdoms Riksförbundet i Sverige
Svenska Ekodemiker
Sveriges Eritreanska Unga Muslimer
Sveriges Förenade Gaystudenter
Sveriges Muslimska Scouter
Ungdomsförbundet för Mångfald
Vänsterns Studentförbund

Enkätfrågor:

1. Har ni haft kontakter med eller samarbetat med något/några studieförbund?
2. Om så är fallet, hur har detta samarbete och/eller dessa kontakter varit?
3. Hur har ni blivit bemötta av studieförbunden?
4. Känner ni att ni har tillräcklig kunskap om vad studieförbunden arbetar med?
5. Har ni behov av ett samarbete med något studieförbund i er framtida verksamhet?

Förordningen om statsbidrag till folkbildningen

Förordning (1991:977) om statsbidrag till folkbildningen

Inledande bestämmelser

1 § /Upphör att gälla U:2001-01-15/ Statsbidrag kan enligt denna förordning lämnas till folkhögskolor och studieförbund. Frågor om sådana bidrag prövas av Folkbildningsrådet. Folkbildningsrådet skall även fullgöra andra uppgifter enligt denna förordning.

1 § /Träder i kraft I:2001-01-15/ Statsbidrag kan enligt denna förordning lämnas till folkhögskolor, studieförbund och stude-
randeorganisationer inom folkhögskolan. Frågor om sådana bidrag prövas av Folkbildningsrådet. Folkbildningsrådet skall även fullgöra andra uppgifter enligt denna förordning. Förordning (2000:1451).

Statsbidragets syften

2 § Statens stöd till folkbildningen skall ha till syfte att

1. främja en verksamhet som gör det möjligt för kvinnor och män att påverka sin livssituation och som skapar engagemang för att delta i samhällsutvecklingen,
2. stärka och utveckla demokratin,
3. bredda kulturintresset i samhället, öka delaktigheten i kulturlivet samt främja kulturupplevelser och eget skapande.

Verksamhet som syftar till att utjämna utbildningsklyftor och höja utbildningsnivån i samhället skall prioriteras liksom verksamhet som riktar sig till utbildningsmässigt, socialt och kulturellt missgynnade personer. Personer med utländsk bakgrund, deltagare med funktionshinder och arbetslösa utgör särskilt viktiga målgrupper för statens stöd. Förordning (1998:973).

Folkbildningsrådets uppgifter

3 § Folkbildningsrådet skall besluta vilka som skall få statsbidrag enligt denna förordning och fördela tillgängliga medel mellan dem.

Folkbildningsrådet skall varje år lämna årsredovisning och budgetunderlag till regeringen. Rådet skall härvid följa de föreskrifter och anvisningar som regeringen meddelar.

Rådet skall kontinuerligt följa upp och utvärdera verksamheten i förhållande till de syften som anges i 2 § och de villkor som föreskrivits för att statsbidrag skall utgå. Förordning (1998:973).

4 § Rådet skall lämna regeringen sådana sakuppgifter om verksamheten och sådan verksamhetsredovisning som behövs för uppföljning och utvärdering, i enlighet med de föreskrifter och anvisningar som regeringen meddelar.

Villkor för statsbidrag

5 § Verksamheten skall ha den inriktning som anges i 2 § första stycket.

Statsbidrag får inte användas till verksamheter med kommersiellt syfte. Förordning (1992:737).

Särskilda villkor för statsbidrag till folkhögskolor

6 § En folkhögskola skall ha en ansvarig styrelse. Styrelsen får vara gemensam för flera folkhögskolor.

Allmänna kurser, avsedda främst för dem som saknar grundskole- och gymnasieutbildning, skall årligen utgöra minst 15 procent av verksamheten.

Till en allmän kurs som ger en behörighet motsvarande den som kan fås genom det offentliga skolväsendet får endast den antas som fyller 18 år senast under det kalenderår kursen börjar, eller är äldre. Utan hinder härav får en folkhögskola till undervisningen anta en yngre elev som går ett individuellt program i gymnasieskolan. Förordning (1998:973).

7 § Undervisningen skall vara avgiftsfri.

Särskilda villkor för statsbidrag till studieförbund

8 § Studiecirkelverksamhet med gemensamma, planmässigt bedrivna studier skall utgöra basen för verksamheten.

I varje studiecirkel eller kulturaktivitet skall det finnas en ledare som är godkänd av en lokal studieförbundsavdelning.

Beslut om statsbidrag

9 § Beslut om statsbidrag skall innehålla uppgifter om bidragsbeloppet, de villkor som är förenade med bidraget och ordningen för utbetalning.

Revision

10 § Staten skall beredas möjlighet att utse en revisor i Folkbildningsrådet. Folkbildningsrådet skall ersätta staten för kostnaderna för denna revision.

Överklagande

11 § Folkbildningsrådets beslut i bidragsärenden får inte överklagas.

Övergångsbestämmelser

1991:977

1. Denna förordning träder i kraft den 1 juli 1991.
2. Föreskriften i 6 § tredje stycket skall tillämpas först på antagning till kurser som påbörjas efter den 1 juli 1992.
4. Utöver vad som följer av 1–8 §§ skall Folkbildningsrådet fördela de ytterligare medel som regeringen anvisar för reglering av de förskott på statsbidrag som för redovisningsåret 1990/91 har lämnats enligt folkhögskoleförordningen (1997:551) förordningen (1981:518) om statsbidrag till studiecirkel m. m. och förordningen (1981:519) om statsbidrag till kulturverksamhet i folkbildningen m. m. För denna reglering skall bestämmelserna i de nu upphävda förordningarna tillämpas.

1998:973

1. Denna förordning träder i kraft den 15 augusti 1998.
2. De nya föreskrifterna i 2 § skall tillämpas första gången vid Folkbildningsrådets beslut om statsbidrag för år 1999.

Referenser och bakgrundsläsning

- Bengtsson, Håkan A, m.fl. (2002). *Folkbildning i vår tid. En antologi om makt och demokrati.*
- Enkätundersökning till de ungdomsorganisationer som fick bidrag via Ungdomsstyrelsen första gången 2001–2002 (2004). Opublicerad.
- Folkbildningsrådet. *www.folkbildning.se*
- Folkbildningsrådet (2001). *Röster om folkbildning och demokrati.*
- Folkbildningsrådet (2002). *Medborgarbildning i lokalsamhället. En rapport från projektet Folkbildningen och de demokratiska utmaningarna.*
- Folkbildningsrådet (2003). *Stadgar för folkbildningsrådet.*
- Folkbildningsrådet (2003). *Verksamhetsplan 2004.*
- Folkbildningsrådet (2004). *Folkbildningens framsyn – Framtidens folkbildning, roll och uppgifter.*
- Holmström, Ola (2000). *Funktionshindrade och folkhögskolan. Perspektiv på empowerment genom folkbildning.* Folkbildningsrådet.
- Nationalencyklopedin. *www.ne.se*
- Nordqvist, Magnus, Red. (2003). *Ingen växer utan möten. Om kunskapens och bildningens innebörder.*
- Nordvall, Henrik (2002). *Brobyggare mellan nya och gamla rörelser.*
- Nordvall, Henrik (2002). *Folkbildning som mothegemonisk praktik?* Ur *Utbildning & Demokrati* 2002, vol 11, nr 2.
- Regeringens proposition 1990/91:82 *Om folkbildning.*
- Regeringens proposition 1997/98:115 *Folkbildning.*

- SCB:s rapport om *Delta i folkbildning* (2004).
- SCB:s rapport om *Föreningslivet i Sverige. Välfärd, socialt kapital och demokratiskola* (2003).
- SFS 1998:973. *Förordning om statsbidrag till folkbildningen*.
- SISUS och Myndigheten för skolutveckling (2003). *Strutsens vingar – en ungdomsantologi. Unga med funktionshinder skriver*.
- Studieförbundens rapporter om användandet av utvecklingsbidraget (2004). Opublicerad.
- SOU 1995:141. *Folkbildning och vuxenstudier. Rekrytering, omfattning, erfarenheter*. Utredningen för statlig utvärdering av folkbildningen.
- SOU 1996:159. *Folkbildningen – en utvärdering*. Utredningen för statlig utvärdering av folkbildningen.
- SOU 2003:94. *Folkbildningens särart. Offentlighet, forskning och folkbildares självförståelse*. Utredningen för statlig utvärdering av folkbildningen 2004.
- SOU 2003:108. *Folkbildning och integration*. Utredningen för statlig utvärdering av folkbildningen 2004.
- SOU 2003:112. *Delta i folkbildningen. Utredningen för statlig utvärdering av folkbildningen 2004*.
- SOU 2003:118. *Allmänna samlingslokaler – demokrati, kultur, utveckling*. Utredningen om allmänna samlingslokaler.
- SOU 2003:125. *Fyra rapporter om folkbildning*. Utredningen för statlig utvärdering av folkbildningen 2004.
- SOU 2004:30. *Folkbildning i brytningstid – en utvärdering av studieförbund och folkhögskolor*. Utredningen för statens utvärdering av folkbildningen 2004.
- Svenska Dagbladet, Brännpunkt 2004-02-04.
- Svenska Dagbladet, Brännpunkt 2004-02-11.
- Svenska Kommunförbundet (2002). *Verksamhet utan avsikt?*
- Svenska Kommunförbundet (2003). *Demokrati – en generationsfråga?*
- Svenska Kommunförbundet (2003). *Vem tar hand om kultur och fritid i Sveriges kommuner? Våren 2003*.

- Svensson, Alvar (2002). *Studiecirkeldeltagare 2000? Rapport från en studie av deltagare i studieförbundens cirkelverksamhet studieåret 2000*. Folkbildningsrådet.
- Sörbom, Adrienne (2002). *Vart tar politiken vägen? Om individualisering, reflexivitet och görbarhet i det politiska engagemanget*.
- Ungdomsstyrelsen (1998). *På jakt efter ungdomskulturen*.
- Ungdomsstyrelsen (2001). *Växa i rocken – ungdomar, musik och upplevelseindustrin*.
- Ungdomsstyrelsen (2003). *Ungas egna kultur- och fritidsverksamheter. Slutrapport om utvecklingen av ungas egna kulturverksamheter samt nya lokala lösningar för ungas fritidsverksamhet*.
- Ungdomsstyrelsen (2003). *De kallar oss unga. Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2003*.
- Ungdomsstyrelsen (2003). *Fördjupad analys av den nationella ungdomspolitik*.